

Janina Lehtinen

TOIMIJUUS TYÖTTÖMIEN NUORTEN TYÖ- ELÄMÄNÄKEMYKSISSÄ

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2022

TIIVISTELMÄ

Janina Lehtinen: ”Toimijuus työttömien nuorten työelämänäkemyksissä”
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma, Sosiaalipolitiikan opintosuunta
Huhtikuu 2022

Nuoruuteen elämänvaiheena liittyy usein erilaisia siirtymiä, kuten työuran aloittaminen tai koulutuspäätösten tekeminen. Työelämään siirtyminen on aluksi toisinaan hyvin pirstaleista ja siihen voi tavallisesti kuulua hetkitäisiä, ohimeneviä työttömyysjaksoja. Pirstaleisuuden yleisyydestä huolimatta nuorisotyöttömyys on yhteiskunnallisesti puhuttava ja merkittävä huolenaihe, johon liittyy esimerkiksi huolta nuorten työkokemuksen riittävistä karttumisesta tai pelkoa heidän syrjäytymisestään, mikäli työttömyys pitkittyy. Tässä tutkielmassa tutkin nuorten työttömien työelämänäkemyksiä ja heidän kokemuksiaan omasta asemastaan työttömänä nuorena toimijuuden käsitteen näkökulmasta. Tarkoitukseni on nostaa näkyviin, miten nuoret itse kokevat oman tilanteensa ja mahdollisuutensa työmarkkinoilla. Se, miten yksilö näkee omat toiminnanmahdollisuutensa, vaikuttaa tämän motivaatioon toimia. Tutkimuksessa siis kysyn, miten toimijuus näyttäytyy työttömien nuorten puheissa työelämästä.

Tutkielmassa teoreettisena näkökulmana on toimijuuden modaliteettiteoria, joka ymmärtää toimijuuden sosiaalisena ja yhteiskunnassa rakentuvana asiana. Yksilön tavoitteellisuus, vapaa tahto, moraaliset valinnat ja kyvykkyydet kiteytyvät toimijuudessa toisiinsa. Toimijuuden modaliteettiteoriassa toimijuuden nähdään rakentuvan kuudesta ulottuvuudesta, joita ovat *kyetä, osata, täytyä, voida, tuntea* ja *haluta*. Näiden ominaisuuksien lisäksi toimijuus nähdään myös rakentuvan ajallisesti, eli se on yhteydessä esimerkiksi yksilön ikään. Se, miten nuoret itse näkevät omat toiminnanmahdollisuutensa tässä hetkessä ja tulevaisuudessa voi auttaa löytämään keinoja nuorten työttömyysajan mahdollisuuksien lisäämiseksi ja tukemiseksi.

Aineistonani toimivat osana Jyväskylän yliopiston ja Kokkolan yliopistokeskuksen *Sosiaalityön ja toimeentulojärjestelmien kontribuutio yhteiskuntien ekososiaaliseen siirtymään (ECOSOS)* -hanketta kerätyt ryhmähaastatteluaineistot. Analyysimenetelmäni on teoriaohjaava sisällönanalyysi. Analyysin perusteella nuorten toimijuus työttömyysaikana rakentuu muun muassa vuorovaikutuksessa omien läheisten ihmisten ja esimerkiksi sosiaaliturvajärjestelmän palvelujen henkilökunnan kanssa. Toimijuuden ajallisuus näkyi haastatteluissa erityisesti oman työelämäkokemuksen, tulevaisuuden haaveiden ja mahdollisuuksien, sekä mahdollisen kuntoutumisprosessin pohtimisena. Nuorten toiminnanmahdollisuuksiin kytkeytyvät monipuolisesti eri toimijuuden modaliteetit. Monet nuorista olivat huolissaan omasta osaamisestaan niin mahdollisissa tulevaisuuden työnhauissa ja työelämässä, kuin opiskeluissakin. He pohtivat myös omaa jaksamistaan suhteessa kokopäiväisen työn tekemiseen ja mahdolliseen omaan kuntoutusprosessiin. Oma jaksamista haluttiin suojella ensisijaisesti pohtimalla, millainen työ itselle olisi mielekästä ja kieltäytymällä hakeutumasta työpaikkoihin, jotka eivät vastanneet tarpeeksi omia toiveita ja tavoitteita.

Avainsanat: nuorisotyöttömyys, toimijuus, kuntouttava työtoiminta, nuoruus, työelämä

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Tutkimuksen kohteena nuoret ja työttömyys	4
2.1	Työttömyydestä ja työelämästä	4
2.2	Nuorisotyöttömyys ilmiönä ja käsitteinä	6
2.3	Nuoret ja työelämä	8
2.4	Työllistymistä tukevista palveluista	10
3	Toimijuus	15
3.1	Toimijuuden käsite	15
3.2	Toimijuuden modaliteetit	17
3.3	Toimintamahdollisuuksien näkökulma	20
4	Tutkimusasetelma	22
4.1	Tutkimuskysymys	22
4.2	Aineistona ECOSOS-tutkimushankkeen ryhmähaastattelut	23
4.3	Ryhmähaastattelusta aineistonkeruumenetelmänä	24
4.4	Teoriaohjaava sisällönanalyysi	25
5	Toimijuus nuorten työelämänäkemyksissä	28
5.1	Oma osaaminen, työkokemus ja työpaikkojen saatavuus – Toimijuuden modaliteetit <i>osata ja voida</i>	30
5.2	Työhön ja työttömyyteen liittyvät arvot ja tunnekokemukset – Toimijuuden modaliteetit <i>täytyä ja tuntea</i>	34
5.3	Työssä jaksaminen ja työelämälle asetetut toiveet suhteessa omaan hyvinvointiin – Toimijuuden modaliteetit <i>kyetä ja haluta</i>	39
6	Johtopäätökset ja pohdinta	45
6.1	Tulosten erittely	45
6.1.1	Huoli omasta jaksamisesta työelämässä	45
6.1.2	Epävarmuus omasta osaamisesta	46
6.1.3	Toiveet työn mielekkyydestä ja koetut mahdollisuudet työelämässä	48
6.1.4	Toimijuuden ajallisuus ja vuorovaikutuksellisuus	50
6.2	Suosituksat sosiaaliturvajärjestelmän ja nuorten polkuja tukevien politiikkatoimien kannalta	51
6.3	Tutkielman eettiset näkökohdat ja arviointi	56
	Lähteet	60

Kuviot

Kuvio 1.	Toimijuuden modaliteetit	17
-----------------	---------------------------------	-----------

1 Johdanto

Nuoruusikää ja varhaisaikuisuutta luonnehditaan usein erilaisten siirtymien, transitioiden, aikana. Omaan elämään liittyvien koulutus päätösten tekeminen, parisuhteen solmiminen ja työelämään astuminen ovat esimerkkejä tällaisista siirtymistä, jotka perinteisesti nähdään tärkeinä osina kasvuprosessissa. Nuoruuden elämänvaiheena nähdään myös jatkuvan pidempään kuin koskaan ennen. Erilaisten elämänpolkujen voidaan ajatella myös olevan yksilöllisempiä ja jopa epävakaampia kuin ennen. (Sipilä, Kestilä & Martikainen 2011, 1.) Erityisesti nuoren työuran alku saattaa olla pirstaleinen, saatetaan esimerkiksi vaihtaa työpaikkaa, palata takaisin koulutukseen tai tehdä enemmän osa-aikaisia töitä. Nuorisotyöttömyyttä esiintyy työuransa alussa olevilla jonkin verran, mutta se on useimmiten suhdanneluontoista ja tilapäistä. Pitkittänyt nuorisotyöttömyys kytkeytyy usein koulutuksen puutteeseen. Jos esimerkiksi ensimmäisen työpaikan saaminen pitkittyy, jää nuori hetkeksi heikompaan asemaan työkokemuksen kartuttamisessa, mutta etenkin koulutuksen saaneilla nuorilla tilanne usein korjaantuu aikaa myöten. Toisaalta pitkään jatkunut työttömyys saattaa rapauttaa jo olemassa olevaa osaamista. Työttömyysjakso nuorella saattaa näyttäytyä negatiivisena viestinä työnantajille tulevaisuuden työhaussa, sillä pitkittänyt työttömyysjakso voidaan tulkita tulokseksi matalasta tuottavuudesta. (Hämäläinen & Tuomala 2013.)

Nuorisotyöttömyyden ja sen vaikutusten mittaaminen on haastavaa. Vuonna 2020 työttömänä oli Suomessa 66 000 15–24-vuotiasta nuorta (Tilastokeskus 2021). Tutkittaessa työttömyyden yhteyttä hyvinvointiin on huomioitava työttömyyden kesto. Työvoimaan kuuluvilla nuorilla ratkaisevaa on myös koulutustaso, sillä pelkän perusasteen koulutuksen käyneiden keskuudessa työttömyys on kaksi kertaa yleisempää kuin korkeammin koulutettujen. Syrjäytymisriskin todennäköisyyden mittaamisen helpottamiseksi on otettu käyttöön NEET-käsite (not in employment, education or training), jolla on pyritty tarkemmin tunnistamaan esimerkiksi kuntoutuksen tai koulutuksen ulkopuolella olevat nuoret. (Tilastokeskus 2016.)

Nuoruuteen voi siis elämänvaiheena liittyä sekä tarkoituksellista että tarkoituksetonta epävakaisuutta ja runsasta liikkuvuutta. Nuorten ja erityisesti työttömien nuorten pärjäävyydestä kannetaan huolta myös Euroopan unionin tasolla, joka vuonna 2013 aloitti Nuorisotakuu-

hankkeen. Nuorisotakuun tarkoituksena oli varmistaa, että kaikille alle 25-vuotiaille nuorille voitaisiin tarjota työtä, harjoittelupaikkaa, oppisopimuspaikkaa tai jatkokoulutuspaikkaa. Tätä ennen Suomessa on ollut jo vuodesta 2005 olemassa nuorten yhteiskuntatakuu. Nuorisotakuu käsitteenä yhdistää sanat nuorten yhteiskuntatakuu ja koulutustakuu. Nuorisotakuulla tarkoitetaan nuorten osalta heidän kanssaan luotavaa suunnitelmaa, joka tukee tämän palveluprosessia TE-toimiston kanssa. Nuorisotakuun kehityksen vaikutukset näkyvät Suomessa Työ- ja elinkeinopalveluiden toimenpiteinä ja palveluina, jotka kohdistuvat alle 25-vuotiaisiin nuoriin ja 25–29-vuotiaisiin vastavalmistuneisiin. Näihin kuuluvat muun muassa työllistymistä tukevien palveluiden, kuten työpajatoiminnan tai työkokeilun, hyödyntäminen. (Työ- ja elinkeinopalvelut a ja b; Lähteenmaa 2016.)

Tässä tutkielmassa tutkin työttömien nuorten näkemyksiä työelämästä ja työttömyydestä toimijuuden käsitteen näkökulmasta. Työhön ja työelämään liittyvien näkemysten tarkasteleminen voi auttaa ymmärtämään, miten nuoret itse näkevät oman asemansa ja millaista apua he toivoisivat saavansa. Käytän tutkielmassani Jyväskylän yliopiston ja Kokkolan yliopistokeskusten ”Sosiaalityön ja toimeentulojärjestelmien kontribuutio yhteiskuntien ekososiaaliseen siirtymään” (ECOSOS)-tutkimushankkeen yhteydessä kerättyä haastatteluaineistoa. Hankkeeseen sisältyi neljä eri sisällöllistä työpakettia, jotka käsitelivät ekososiaalisia innovaatioita, eri Euroopan maiden sosiaaliturvajärjestelmiä, nuorten työttömien hyvinvointia ja työorientaatiota sekä sosiaalityöntekijöiden näkökulmia ekososiaaliseen siirtymään liittyen. Hankkeen nuorten työttömien hyvinvointia käsittelevään työpakettiin kerättiin ryhmähaastatteluja. Haastatteluissa työttömiltä nuorilta kysyttiin työntekoon, toimeentuloon ja hyvinvointiin liittyviä kysymyksiä. Tutkielmassani tarkastelen työttömien nuorten toimijuuden rakentamista työttömyysaikana tätä aineistoa analysoiden.

Ymmärrän toimijuuden yksilön aitoina mahdollisuuksina vaikuttaa omaan elämäänsä sekä ympärillä oleviin ihmissuhteisiin ja yhteiskuntaan. Toimijuus parhaimmillaan mahdollistaa oman tulevaisuuden suunnittelemisen ja siitä haaveilemisen. Olen kiinnostunut siitä, miten toimijuus rakentuu työttömyysaikana nuorten näkemyksissä ja kokemuksissa ja miten erilaiset yhteiskunnalliset rakenteet voivat mahdollisesti tuoda rajoituksia tai mahdollisuuksia yksilön toimijuuteen. Tahdon tuoda esiin ja korostaa nuorten omia näkemyksiä ja kokemuksia

vastapainoksi ja täydentämään määrällisen tutkimuksen tarjoamaa tietoa nuorisotyöttömyydestä ja ottaa huomioon nuoruuden moninaisena ja yksilöllisenä elämänvaiheena. Tutkimuskysymykseni onkin: “Miten toimijuus näyttäytyy työttömien nuorten puheissa työelämästä?”.

Analysoin aineistoani teoriaohjaavan sisällönanalyysin menetelmin. Ohjaavana teoriana tutkielmassani toimii pääasiassa Jyrki Jyrkämän (2008, 190–193) toimijuuden modaliteettien teoria, jossa toimijuuden nähdään rakentuvan kuudesta ulottuvuudesta, *kyetä, osata, täytyä, voida, tuntea* ja *haluta*. Toimijuudessa kiteytyvät yksilön tavoitteellisuus, vapaa tahto, moraaliset valinnat ja kyvykkyys. Näiden lisäksi modaliteettien teoria ymmärtää toimijuuden sosiaalisena käsitteenä, johon vaikuttavat yksilön itsensä lisäksi myös esimerkiksi ulkoa tulevat rajoitteet, estot ja pakot. Yksilön toimijuutta säätelevät siis myös erilaiset yhteiskunnalliset rakenteet. Sosiaalisuuden lisäksi Jyrkämän teoria tunnistaa toimijuuden sidonnaisuuden aikaan. Eri aikoina yksilön toimijuus voi siis vaihdella esimerkiksi iän tai oman terveydentilan mukaan. Koen, että teoria mahdollistaa toimijuuden tarkastelun modaliteettien avulla monipuolisesti erilaisista näkökulmista. Samalla se myös ymmärtää toimijuuden monimutkaisena kokonaisuutena. Jyrkämä itse on tarkastellut modaliteettien avulla ikääntyneiden toimijuutta, johon hän totesi vaikuttavan paljon yksilön muuttuvaan elämänvaiheeseen liittyviä tekijöitä, kuten erilaisia siirtymiä. Myös nuoruus nähdään tällaisten erilaisten siirtymien elämänvaiheena, joista yhtenä on työelämään siirtyminen. Tutkielmassani toivon toimijuuden käsitteen tarjoavan työkaluja ymmärtää nuorten työelämään liittyviä kokemuksia, kuten oman uran alkuun liittyviä mahdollisia haasteita.

2 Tutkimuksen kohteena nuoret ja työttömyys

Seuraavaksi esittelen tutkielmani kohdetta keskeisimpien käsitteiden ja aikaisempien tutkimusten muodossa. Ensin syvennyn tarkemmin työttömyyteen ja työelämän muutoksiin yhteiskunnallisena teemana ja tutkimukseni kohteena. Seuraavaksi tarkennan näkökulmaa nuorisotyöttömyyteen ja siihen liittyviin käsitteisiin. Kolmanneksi tarkastelen nuorten työelämään suhtautumista käsitteleviä tutkimuksia, jonka jälkeen käsittelen toimijuutta käsitteenä ja esittelen tutkimuksia, joissa sitä on käytetty teoreettisena viitekehyksenä. Lopuksi tarkastelen vielä työllistymistä tukevia palveluita ja niihin liittyvää tutkimusta. Käsittelemäni palvelut olen valikoinut tutkielmani viitekehykseen niin, että käsittelen vain niitä palveluita, jotka ovat tutkielman kannalta olennaisia, eli joihin aineistossani haastatellut nuoret ovat osallistuneet. Viitekehysessä esittelemäni tutkimukset olen valinnut niin, että ne mahdollisimman hyvin auttaisivat muodostamaan käsitystä nuorisotyöttömyyteen ja toimijuuteen liittyvästä aiemmasta tutkimuksesta ja nykytiedosta, ja taustoittaisivat näin omaa analyysiani. Käyttämäni hakusanoja olivat nuorisotyöttömyys (unemployed youth, youth unemployment), toimijuus (agency), NEET (-nuoret, youth), kuntouttava työtoiminta (rehabilitative work activity), työelämä (working life) ja työmarkkinat (labor market). Pääasiassa hakuni kuitenkin eteni lumipallomaisesti yhdestä lähteestä toiseen, joista sain myös lisää käsitteitä hyödynnettäväksi.

2.1 Työttömyydestä ja työelämästä

Tilastokeskuksen (2012) määritelmien mukaan työttömäksi lasketaan kaikki ne, joilla tutkimushetkellä ei ole työpaikkaa, mutta jotka voisivat aloittaa työn tekemisen seuraavan kahden viikon aikana, jos paikka löytyisi. Työttömyys yleisesti on yhteiskunnallisesti merkittävä sosiaalinen ongelma ja moniulotteinen tutkimuskohde, joka kytkeytyy myös yksilöiden hyvinvoin-

tiin. Työttömyyden haittavaikutuksia tarkasteltaessa tulee kuitenkin ottaa huomioon työttömyysjakson kesto. Suurin osa alkavista työttömyysjaksoista päättyy pian siirryttäessä uuteen työpaikkaan. Työttömyyden pitkittyessä uhka ongelmien kasaantumisesta kuitenkin kasvaa. Toisaalta työllistymisessä on myös yksilöllisiä eroavaisuuksia, joita on pyritty selittämään esimerkiksi koulutustasolla. Matalamman koulutustason omaavilla työttömyysjaksot voivat pitkittyä useammin kuin korkeamman koulutustason omaavilla. Myös esimerkiksi se, kokeeko yksilö mahdolliset toistuvat työttömyysjaksot lannistavina, vaikuttaa tämän mahdollisuuksiin työllistyä. (Hämäläinen & Hämäläinen 2012.)

Työelämä asettaa yhä enemmän erilaisia paineita, kuten vaatimusta olla joustava ja moniammatillinen. Sen tarjoamiin haasteisiin ja epävakaisuuteen voi vastata muun muassa kehittämällä omaa osaamistaan ja sopeutumalla muutoksiin, mutta ne saatetaan kokea myös lannistavina. Vaikkeivat vanhemmatkaan sukupolvet välty työelämän muutosten tuomilta haasteilta, voidaan nuorten silti nähdä kohtaavan epävarmuuksia työelämässään voimakkaammin. Lyhyemmät työsuhteet ja epävarmuus kuitenkin kuuluvat nuoruuteen ja useimmilla nuoruuden etsikkoaika päättyy kiinnittymiseen vakaammille työurille. Toisaalta valmius ja jopa halukkuus muutoksiin nähdään myös osana nuoruutta elämänvaiheena, jossa siedetään epävarmuutta ja kokeillaan uusia asioita työn lisäksi muillakin elämän osa-alueilla. (Mäkinen, Olkinuora, Rinne & Suikkanen 2006, 139–154.) Myös siis työttömyys voi olla joissakin elämäntilanteissa sopiva vaihtoehto ja siten myös tietoinen valinta, siinä missä se voi myös olla ulkoapäin tuleva, rakenteiden tuottama pakko.

Työterveyslaitos on tutkinut työelämää ja esittänyt erilaisia skenaarioita sen mahdollisesta tulevaisuudesta. Tämän ajan nuorten rooli tulee olemaan keskeinen 2030-luvun työelämässä, jolloin ennustetaan eri elämänalueiden törmäilevän ja vievän aikaa yhä enemmän toisiltaan, jolloin puhutaan jopa elämän ylikuumentumisesta. Tämä näkyy työikäisessä väestössä esimerkiksi työkyvyttömyysparadoksina. Työikäisen väestön hyvinvointi on korkeammalla kuin koskaan ennen, mutta silti työkyvyttömyyseläkkeelle siirrytään yhä enemmän ja aikaisemmin. Syynä ovat useimmin mielenterveyden ongelmat. Epätyypilliset työsuhteet, kuten määräaikaiset, nollatuntisopimuksia noudattavat tai vuokratyöllä toimivat, koskettavat työelämässä erityisesti työuransa alussa olevia alle 30-vuotiaita nuoria. Heille ja myös vanhemmille

sukupolville työllistymiskyky, eli kyvykyys sopeutua työelämään muutoksiin esimerkiksi ylläpitämällä tai hankkimalla tietoja, joita työnantajat työntekijöiltään haluavat, on yksilön ominaisuus, joka voi määritellä oman työuran kulkua. (Väänänen ym. 2020, 11–27.) Nuorten työelämään, erityisesti sen alkuvaiheisiin, voi siis liittyä epävakaisuutta seurauksena paitsi työelämärankenteista, myös nuorten omista valinnoista ja muutenkin muuttuvista elämäntilanteista. Kiinnostavaa on se, miten etenkin työttömät nuoret kokevat työelämään liittyvät mahdollisuudet ja haasteet ja kokevatko he pystyvänsä vaikuttamaan omaan asemaansa työmarkkinoilla. Taustoittaakseni nuorisotyöttömyyttä ilmiönä paremmin tarkastelen seuraavaksi siihen liittyviä teoreettisia lähestymistapoja.

2.2 Nuorisotyöttömyys ilmiönä ja käsitteinä

Nuorisotyöttömyyttä on haastava mitata, sillä nuorten ikäryhmässä esiintyy muita ikäryhmiä enemmän voimakkaita kausivaihteluita. Keväisin sadat tuhannet nuoret hakeutuvat samanaikaisesti työmarkkinoille joko hetkeksi kausityöläisiksi tai valmistuttuaan pysyvästi. Nuorisotyöttömyyttä mitattaessa käytetään työttömyysastetta, joka on nuorten kohdalla osittain ongelmallinen mittari. Työttömyysaste on työttömäksi itsensä tuntevien henkilöiden osuus työvoimasta. Työttömyysaste siis laskee työttömiksi myös esimerkiksi päätoimiset opiskelijat, jotka haluaisivat opintojensa ohella työllistyä. (Hämäläinen & Tuomala 2013.)

Työttömien nuorten yhteydessä on hallinnollisesti alettu käyttää käsitettä NEET-nuori (*Not in Employment, Education or Training*), joka huomioi ulkopuolisuuden koulutuksesta ja varusmiespalveluksesta. Nuorilla voi esimerkiksi olla erilaisia elämänhallintaan, terveyteen, sosiaalisiin suhteisiin tai toimintakykyyn liittyviä ongelmia. Toisaalta nuori on voinut myös itse päättää pitävänsä esimerkiksi välivuoden opinnoista ja työnteosta. (Sandberg ym. 2018, 5.) NEET-käsitettä on ehdotettu työttömyysasteen korvaavaksi indikaattoriksi, sillä se huomioi paremmin työvoiman ulkopuolella olevat. Toisaalta koska NEET-nuoriin voivat siis kuulua myös vapaaehtoisesti kesälomaa viettävät, pääsykokeisiin lukevat tai oman opiskelunsa alkua

odottavat nuoret, ei kaikkia tähän ryhmään luettavia voida välttämättä pitää syrjäytymisuhassa olevina. Kuitenkin esimerkiksi 17–18-vuotiaat ovat jo iässä, jossa koulutuksen ulkopuolelle jääminen voi muihin ikäluokkiin verrattuna johtaa todennäköisimmin ongelmien kasaantumiseen. (Gissler ym. 2016.)

NEET-käsitteeseen liittyy myös muita ongelmia. Käsitettä on kritisoitu muun muassa sen leimaavuudesta ja tavasta nähdä nuoret yhteiskunnan asettamien odotusten kautta. Näihin odotuksiin ei sisälly mahdollisia vaihtoehtoisia elämisen tapoja, eivätkä nuoret siis välttämättä itse näe asemaansa työmarkkinoilla tai ylipäätään elämäntilannettaan ongelmallisena. Jos siis yhteiskunta olettaa nuorilta kykenevää suhteen ja siitä koituva työ- ja kouluelämään osallistumattomuus nähdä ongelmana? Toisaalta NEET-käsite jättää ulkopuolelleen myös esimerkiksi palkattomissa harjoitteluissa olevat ja muuten työelämässä esimerkiksi osa-aikatyötä tekevinä mukana olevat, mutta siinä hapanovat nuoret. (Hiilamo 2018, 149–151.) Työttömiin nuoriin saatetaan myös yhdistää pelkoa syrjäytymisestä. Syrjäytymistä onkin pyritty määrittelemään esimerkiksi poikkeavuuden, köyhyyden ja valtavirrasta irtoamisen kautta. Syrjäytymisen nähdään liittyvän sosiaaliseen kuulumattomuuteen, yhteisön ulkopuolelle jäämiseen. (Notkola ym. 2013, 55–56.) Syrjäytymisestä puhuttaessa tulisi kuitenkin pystyä määrittelemään se, mistä nuoret oikeastaan ovat jäämässä paitsi tai syrjään (Nätkin 2016, 76). Nuorten työttömyyden tilastoimiseen ja käsitteellistämiseen liittyy haasteita, joiden kautta saatetaan päätyä luomaan virheellistä tai leimaavaa kuvaa nuorista ja heidän usein ohimenevistä siirtymävaiheistaan. Laadulliset haastattelututkimukset voivat määrällisen tutkimuksen ohella tarjota arvokasta tietoa nuorisotyöttömyyden kaltaisista ilmiöistä, joita voi olla haastavaa kokonaisvaltaisesti ymmärtää määrällisistä tilastoista.

2.3 Nuoret ja työelämä

Tutkielmassani tarkastelen työttömien nuorten näkemyksiä työelämästä. Aiemmin nuorten suhtautumista työelämään on tutkittu esimerkiksi erilaisten kyselytutkimusten avulla. Nuorisobarometrien kaltaiset, määrälliset kyselytutkimukset tarjoavat laajaa tietoa vastaajiensa mielipiteistä ja asenteista. Vastauksia analysoimalla voidaan muodostaa yleiskuvaa siitä, mistä teemoista esimerkiksi juuri nuoret ovat yhtä mieltä ja mitkä taas jakavat mielipiteitä. Oman tutkielmani tarkoituksena on laadullisen aineiston kautta ymmärtää ajatuksia ja kokemuksia eri mielipiteiden takana.

Vuoden 2019 Nuorisobarometrissa nuorilta kysyttiin ennakkokäsityksiä työelämään siirtymisestä. 90 prosenttia vastaajista oli ainakin jokseenkin samaa mieltä työelämään siirtymisen innostavuudesta, 32 prosenttia koki siirtymisen pelottavana ja 26 prosenttia koki työelämän sekä pelottavana että innostavana ajatuksena. Työelämään siirtymiseen voi siis liittyä monenlaisia tunteita, jotka eivät välttämättä ole keskenään ristiriitaisia. Työelämän kuluttavuudesta kysyttäessä työttömät nuoret olivat eniten sitä mieltä, että työelämä saa ihmisen palamaan loppuun. 37 prosenttia nuorista oli myös huolissaan työssä jaksamisestaan tulevaisuudessa. Tulevaisuuden työssä jaksamisesta on kysytty aiemminkin, eikä huoli näytä juuri kasvaneen verrattaessa aikaisempiin Nuorisobarometreihin. (Haikkola & Myllyniemi 2020, 29–65.)

Nuorten suhtautuminen työttömyyteen oli myönteisempää kuin aikaisemmin. Tätä muutosta selitetään nuorisotyöttömyyden lisääntymisellä. Väitettä ”ottaisin mieluummin tilapäistäkin työtä kuin eläisin työttömyyskorvauksella, jos käteen jäävä tulo olisi yhtä suuri” on kysytty jokaisessa Nuorisobarometrissa vuosituhannen vaihteesta lähtien. Vuoden 2019 ja sitä edeltävissä Nuorisobarometreissa tämän väitteen allekirjoittavien määrä vastaajissa on pienentynyt jyrkentyvästi. Muutosta on selitetty muun muassa työelämän väitetyllä epävarmentumisella, pirstaloitumisella sekä kiireen ja stressaavuuden lisääntymisellä. Työttömät valitsivat vielä useammin työttömyyskorvauksen työn sijasta. Tätä puolestaan selitettiin sillä, että työttömille työttömyyskorvauksen turvin eläminen on tutumpaa, joten tulojen pysyessä samana työttömänä jatkaminen voi tuntua vähemmän pelottavalta. Työttömistäkin silti enemmistö, 63 prosenttia, valitsisi mieluummin työtulon, vaikkei sen määrä olisi työttömyyskorvausta suu-

rempi. Vastaajista enemmistö, 70 prosenttia, oli myös sitä mieltä, että työttömiin suhtaudutaan yleisesti alentavasti. Enemmistön mielestä työttömät kohtaavat myös vaikeuksia elämäntilanteissaan, ja että työttömien osaaminen jää jälkeen työmarkkinoiden vaatimuksista. 41 prosenttia oli yhtä mieltä siitä, että työttömänä itseluottamus myös katoaa. Vastaajista enemmistö, 85 prosenttia, oli puolestaan yhtä mieltä siitä, että menestyminen elämässä on yksilöstä itsestään kiinni. (Em., 57–72.)

Työelämäasenteissa on nähtävissä myös eroavaisuuksia sukupolvien välillä. Juha Siltala (2013, 176–190) on nostanut esiin sukupolvisuuden vertaamalla nuorempien asenteita työelämään vanhempien polvien asenteisiin. Suuriin ikäluokkiin yhdistetään käsityksiä työkeskeisestä elämäntavasta, näyttämisen tarpeista ja riippumattomuuden ihannoinnista. Nuorten puolestaan nähdään arvostavan edeltäjiään enemmän omien, yksilöllisten lahjojen ja sosiaalisen kuuluvuuden kaltaisia asioita elämässään. Työltä odotetaan sisällöllistä mielekkyyttä, sekä työntekijöiden välistä toimivaa yhteistyötä ja mukavaa työilmapiiriä. Toisaalta kiire, suorittaminen ja tehokkuus ovat vaikeuttaneet palkitsevuuden ja mielekkyyden kokemusten saavuttamista ja sitä kautta lisänneet nuorten stressiä työelämässä. Esimerkiksi univaikeudet ja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen masennuksen vuoksi ovat nuorten työntekijöiden keskuudessa lisääntyneet (Kela 2019). Uupumuksen ja riittämättömyyden kokemukset voivatkin jollain ilmetä jo lukioajan opiskelusta lähtien. Etenkin jos nuorten työelämään siirtyminen ajoittuu taloudellisesti haastavaan hetkeen, saatetaan heitä neuvoa hyväksymään ja arvostamaan mitä tahansa työtä, mitä heille tarjotaan. Tätä varjostaa myös lisääntynyt, koettu pelko oman työpaikan menettämisestä. (Siltala 2013, 176–190.) Työelämään liitetään siis ainakin epävarmuuden ja pelon tunteita liittyen työpaikan saamiseen ja sen pitämiseen. Tämän lisäksi ollaan huolissaan omasta jaksamisesta työssä. Nuorisobarometrissa 41 prosenttia vastaajista piti myös todennäköisenä sitä, että he ovat tulevaisuudessa jossain vaiheessa työttöminä (Haikkola & Myllyniemi 2020, 63). Verrattuna aiempiin tuloksiin työttömyysturvaan suhtauduttiin myös myönteisemmin, mikä voi osaltaan kertoa myös työelämän koetusta epävarmuudesta. Tutkimuksissa on havaittu myös optimistisempää asennetta tulevaisuuteen, mikä on nähtävissä Nuorisobarometrissa esimerkiksi vastanneista valtaosan innokkuutena osallistua työelämään. (Em., 29–65.)

Suomalaisten nuorten toiveikkuutta tulevaisuutta kohtaan on tutkittu myös määrällisesti ja havaittu, että suurimmalla osalla tavoitteena elämässä on ennen kaikkea onnellisuus. Onnellisuutta ei suoranaisesti yhdistetä menestykselliseen uraan, vaan sen nähdään olevan enemmänkin yksilöstä itsestään tuleva tunne elämässä. Onnellisuuteen ei yhdistetty juurikaan materiaalista omaisuutta. Ainoastaan muutama tutkimukseen osallistuneista kuvaili toiveitaan työurasta mahdollisuutena ansaita kohtuullinen elanto. Moni tulevaisuuden onnellisuudesta haaveileva kuvaili työuran tärkeyttä onnellisessa elämässä väylänä menestykseen ja itseilmaisuuksiin. Työnteolla nähtiin olevan paikkansa ja merkityksensä onnellisessa elämässä, mutta niiden ei nähty määrittelevän toisiaan. Positiivisesti elämäänsä ja tulevaisuuteensa suhtautuvat näkivät tulevaisuuden työelämänsäkin optimistisessä valossa. Arvio omasta tulevaisuudesta saatiin vertailemalla omaa elämäntilannetta vertaisiin, kuten ystäviin, koulukavereihin tai sisaruksiin, pohtimalla omia kykyjä ja henkilökohtaisia ominaisuuksia sekä tiedostamalla yhteiskunnallista tilannetta. Onnellisuuden tärkeyden korostaminen elämässä on myös yksi puolustusmekanismi tulevaisuuden epävarmuuden sietämiseksi, erityisesti työelämässä. (Nikunen & Korvajärvi 2020.)

Työelämä liitetään siis ajatukseen onnellisesta elämästä mahdollisuuksia lisäävänä ja omaa itseilmaisua tukevana tekijänä. Haaveisiin oman tulevaisuuden työelämästä yhdistetään mielikuvia mielekkästä ja merkityksellisestä työstä. Tarkastelemalla nuorten toiveita ja käsityksiä omasta toimijuudesta suhteessa työelämään toivon lisääväni ymmärrystä siitä, miten nuorten siirtymistä työelämään voitaisiin paremmin yhteiskunnassa tukea. Seuraavaksi esittelen tutkielmani kannalta olennaisia näkökulmia työllistymistä tukeviin palveluihin.

2.4 Työllistymistä tukevista palveluista

Vuonna 2013 Suomessa perustettiin työryhmä kehittämään Nuorisotakuu-nimistä hanketta, jonka tarkoituksena oli vähentää nuorisotyöttömyyttä parantamalla nuorten selviytymismahdollisuuksia työmarkkinoilla. Tavoitteeksi asetettiin, että jokaiselle alle 25-vuotiaalle nuorelle

ja alle 30-vuotiaalle vastavalmistuneelle tarjotaan työ-, harjoittelu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikka viimeistään kolmen kuukauden kuluessa työttömäksi päätymisestä. Ilmoittautuessaan työttömäksi työnhakijaksi nuori ohjataan tekemään yhteistyössä TE-toimiston (työ- ja elinkeinopalvelut) kanssa työllistymissuunnitelman, jonka yhteydessä tarjotaan erilaisia palveluja tukemaan työllistymistä. Näitä palveluja ovat esimerkiksi koulutus, työkokeilu, työnhakuvalmennus, starttiraha, palkkatuettu työ, sekä ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalvelut. Työttömyysjakson pitkittyessä TE-toimisto tarjoaa palveluita yhä aktiivisemmin koko työttömyyden ajan. Nuorella on myös velvollisuus hakea keväisin työttömyyden aikana tutkintoon johtavaan koulutukseen. Mikäli nuoren ei nähdä osoittaneen aktiivisuuttaan tarpeeksi esimerkiksi hakeutumalla koulutukseen, voi siitä seurata työttömyysturvalain mukainen sanktio. (Työ- ja elinkeinopalvelut 2020a; Työ- ja elinkeinoministeriö 2015.) Aineistoni haastatteluihin osallistuneet nuoret olivat mukana työelämävalmennuksessa, kuntouttavassa työtoiminnassa tai työkokeilussa. Aion siis tutkielmassani haastateltavien elämäntilanteen ja taustojen hahmottamiseksi tarkastella pääasiassa näitä toimia.

Työelämävalmennus on TE-palveluiden tarjoama lyhytkestoinen palvelu, jonka tarkoituksena on tukea yksilön työnhakua. Valmennus jakautuu työnhakuvalmennukseksi, uravalmennukseksi ja työhönvalmennukseksi. Työnhakuvalmennuksessa opitaan tunnistamaan omia vahvuuksia työnhakijana ja hakemaan töitä itsenäisesti. Työnhakuvalmennus kestää yleensä 1–10 päivää ja sen aikana opetellaan esimerkiksi itsenäistä tiedonhankintaa eri työpaikoista tai kirjoitetaan ohjatusti ansioluettelo. Uravalmennus puolestaan tarjoaa apua alan vaihtamiseen, itselle sopivimman koulutuksen löytämiseen tai esimerkiksi yrittäjyyteen. Uravalmennuksen enimmäiskesto on 40 päivää, ja se tapahtuu 12 kuukauden aikana. Työhönvalmennuksessa keskitytään työhön pääsemiseen liittyvissä vaikeuksissa, kuten valmistautumisessa työhaastatteluun tai työsuhteen solmimiseen. Työhönvalmennusta on mahdollista saada 50 tuntia vuodessa. (Työ- ja elinkeinopalvelut 2020b.)

Työkokeilussa kokeillaan ja arvioidaan yksilön mahdollisuuksia palata työmarkkinoille esimerkiksi pitkään jatkuneen työttömyyden jälkeen. Työkokeilun avulla yksilö voi esimerkiksi kokeilla tietyn alan sopivuutta itselle, jos siihen tarvittavaa ammatillista koulutusta ei ole tai muuten harkitsee alan vaihtoa. Työkokeilussa yksilö tekee työpaikalla työsuhteessa yleisesti tehtäviä töitä, mutta ei kuitenkaan itse ole työsuhteessa, eikä hänelle siis makseta palkkaa.

Työkokeilun järjestäjänä voi olla esimerkiksi yritys, kunta tai säätiö. Kokeilu voi enimmillään kestää 12 kuukautta, kuitenkin vain kuusi kuukautta yhdessä paikassa. Töitä tehdään enintään viitenä päivänä viikossa ja 4–8 tuntia päivässä. Työkokeilun jälkeen järjestäjä antaa arvion yksilön soveltuvuudesta alalle, hänen työelämävalmiuksistaan ja mahdollisista kehittämistarpeistaan osaamiseen liittyen. (Työ- ja elinkeinopalvelut 2020c.)

Kuntouttava työtoiminta on aktivointitoimiin kuuluva palvelu, joka järjestetään asiakkaan henkilökohtaisen tilanteen mukaan osa- tai kokopäiväisesti 1–4 päivänä viikossa 3–24 kuukauden ajan. Toiminta on tarkoitettu pitkään työttöminä olleille, työmarkkinatukea tai toimeentuloa saaville henkilöille, jotka eivät työ- ja toimintakykynsä vuoksi kykene osallistumaan työ- ja elinkeinotoimiston ensisijaisiin palveluihin. Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteena on parantaa yksilön elämänhallintaa ja toimintakykyä, jotta mahdollisuudet työllistyä, hakeutua koulutukseen tai osallistua muihin työllistämistä edistäviin palveluihin paranisivat. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020.) Työpajatoiminnan tarkoituksena on myös tukea yksilön arjenhallintataitoja ja työelämävalmiuksia. Työpajatoimintaan kuuluu työn tekemistä, valmennusta ja tekemällä oppimista yhteisössä. Valmennukseen voi kuulua elämänhallintaan ja toimintakykyyn keskittyvää yksilövalmennusta tai työelämätaitoihin ja työkykyyn keskittyvää työvalmennusta. Työpajatoiminta sijoittuu julkisen sektorin sosiaalialan palveluiden ja nuorisotyön sekä avoimen koulutus- ja työmarkkinoiden välimaastoon. (Bamming & Hilpinen 2018, 8.) Seuraavaksi esittelen kaksi työpajatoiminnasta kertovaa tutkimusta. Koen niiden antavan hyvin yleistä käsitystä siitä, millaisia ajatuksia ja kokemuksia työllistymistä tukevia palveluja käyttävällä voi olla. Lisäksi ne tarjosivat mielestäni hyviä esimerkkejä niissä toimijuuden käsitteen ja sisälönanalyysin soveltamiseen.

Päivi Mäntyneva ja Anna-Maria Isola (2019) ovat tutkineet kuntouttavaan työtoimintaan osallistujien toimijuutta etnografisilla haastattelu- ja kenttätyömenetelmillä. Tutkimuksessaan he kysyivät, millaisia toimintamahdollisuuksia kuntouttava työtoiminta tarjoaa ja miten toimijuus suuntautuu kuntouttavassa työtoiminnassa. Toimintamahdollisuuksien he määrittelevät ylläpitävän toimintakykyisyyttä ja toimijuutta. Tämän viitekehys perustuu ajatukseen, että ihmisillä tulisi olla mahdollisuus arvokkaaseen olemiseen ja myös tekemiseen, sekä mahdollisuus saavuttaa ja tavoitella itselleen, yhteisölle ja yhteiskunnalle arvokkaita päämääriä. Toimintamahdollisuuksien ajatuksen he pohjaavat Amartya Senin (2009) teoriaan, jossa erotellaan

kaksi ulottuvuutta. Ensimmäisessä toimintamahdollisuuksien ulottuvuudessa on kyse prosessinäkökulmasta, jossa toimintamahdollisuudet nähdään olemisena ja tekemisenä. Toisessa ulottuvuudessa ne nähdään puolestaan mahdollisuusnäkökulman mukaisesti arvostusten mukaisina ja saavutettavissa olevina tavoitteina. Todellisiin toimintamahdollisuuksiin liittyvät siis myös vapaus ja vastuu toimia kykyjen ja jaksamisen lisäksi. Mäntyneva ja Isola keräsivät aineistokseen haastattelujen lisäksi kenttäpäiväkirjaa omasta osallistuvasta havainnoinnistaan, työtoiminnan arkeen osallistumisestaan ja keskusteluhetkistään osallistujien ja henkilökunnan kanssa. Haastatteluihin osallistujat olivat iältään 27–56-vuotiaita, ja moni heistä on elämänsä kuluksaan ollut hallinnollisesti sanottuna NEET-statuksella. Enemmistöllä haastatelluista oli taustana peruskoulu ja osalla kesken jääneitä muita koulutuksia, sekä katkonainen työhistoria.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että erityisesti pienituloisille kuntouttava työtoiminta tarjosi erilaisia toimintamahdollisuuksia esimerkiksi toiminnasta saatavien toimintarahen, ruoka-avun tai uima- tai kuntosalikorttien muodossa. Sosiaalisia mahdollisuuksia työtoiminnassa avautui muun muassa mielekkään tekemisen, erilaisten kurssien, ryhmäkeskustelujen ja uuden oppimisen kautta. Osallistujat pitivät näiden lisäksi tasa-arvoisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunteita tärkeinä, ja niiden nähtiin myös lisäävän osallisuuden kokemuksia. Mäntyneva ja Isola tarkastelivat toimijuuden suuntautumista erityisesti myönteisenä käänteenä aineistossa muodostamalla tuloksista erilaisia skenaarioita. Näitä olivat työtoiminta ponnahduslautana (työelämään tai koulutukseen), jatkuvuutena ja pakon sanelemana. Mikäli työtoimintaan osallistuminen on saanut alkunsa ensisijaisesti ulkoisen pakon sanelemana yksilön itsensä päätöksen sijaan, ovat kokemukset toimijuudesta rajallisempia. Mielenkiintoista tutkimuksen johtopäätöksissä on kuitenkin kirjoittajien esittämä huomio siitä, kuinka työttömyys ei ole itsessään ainoa riskitekijä. Erilaisten ongelmien kasaantuessa yksilön toimintamahdollisuudet voivat kuitenkin supistua ja elämästä tulla selviytymistäistelua. (Mäntyneva & Isola 2019.)

Samasta aineistosta on kirjoitettu myös osallisuuden ja osattomuuden näkökulmista. Mäntynevan ja Hiilamon (2018) artikkelissa tarkasteltiin toiminnan merkityksellisyyttä osallisuuden käsitteen kautta. He muodostivat sisällönanalyysin avulla yläluokkia: toiminta - toimettomuus, yhteenkuuluvuus - ulkopuolisuus, sekä autonomia - kontrolli. Lounaskahvilassa tai puukäsitöiden parissa työskenteleminen toi monelle työtoimintaan osallistuvalla rytmiä ja mielekästä

sisältöä päiviin, ja toisaalta taas toimeettomuus ja istuskelu turhautumisen tunteita. Parhaimmillaan toiminnasta nautitaan silloin, kun annettavat tehtävät vastaavat tekijänsä taitotasoa ja kiinnostuksenkohteita. Työtoiminnan yhteisöissä pystyi myös kokemaan yhteenkuuluvuuden kokemuksia ohjaajien ja muiden osallistujien kesken. Osa haastatelluista kuvaili ilmapiiriä tasavertaiseksi ja kunnioittavaksi. Negatiivisemmat kokemukset kumpusivat haluttomuudesta tulla kutsutuksi pitkäaikaistyöttömäksi tai kuntoutettavaksi. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisella pyrittiinkin pääsemään eroon tästä leimautuvuudesta. Työttömät halusivat kokea kuuluvansa yhteiskuntaan ja 'tekevänsä osansa'. Ongelmaksi kuitenkin muodostuu se, ettei työtoimintaan osallistuminen juurikaan edistä työttömien mahdollisuuksia työllistyä palkkatyöhön. Osallisuus jää siis vain osallistumisen tasolle. Toiminnalla on myös rajansa, se voi jatkua enintään 24 kuukautta, joten pysyvä ratkaisu se ei ole. Koska toimintaan osallistuminen voi myös joissain tapauksissa olla enemmän pakotettua kuin vapaaehtoista, voi se tuntua enemmän kontrolloinnilta kuin oman elämän ja rutiinien omaehtoiselta haltuunotolta. Voidaan siis pohtia, missä määrin se on toimimista yksilön omien ehtojen mukaisesti. Kuntouttavan työtoiminnan etuna nähdäänkin ensisijaisesti sen ainakin hetkellinen sosiaalistava vaikutus, joka parhaimmillaan tarjoaa mahdollisuuden mielekkäälle tekemiselle ja rutiinien harjoittelulle. Kiinnostavaa mielestäni oli autonomisuuden ja kontrollin esiintyminen haastateltavien vastauksissa. Kun yksilön omat käsitykset omista voimavaroista ja kyvykkyydestä vahvistuvat, ja positiivisten tulevaisuudensuunnitelmien muodostaminen helpottuvat, on tullut kuulluksi omana itsenään ja käsitykset omasta autonomisuudesta vahvistuneet. Mikäli taas kokee tulleen pakotetuksi osallistumaan tai vastaavasti lähtemään kuntouttavasta työtoiminnasta, voivat kuuluvuuden ja osallisuuden kokemukset vähentyä. Kirjoittajat nostavatkin artikkelissaan esille toiminnan vapaaehtoisuuden ja palvelujen yksilölähtöisemmän lähestymistavan tärkeyden.

Oman tutkielmani kannalta nämä artikkelit avaavat kiinnostavia näkökulmia kuntouttavaan työtoimintaan ja siinä mukana oleviin. Vaikka tutkimukset eivät ensisijaisesti keskity nuoriin aikuisiin, koen niiden silti voivan auttaa ymmärtämään kuntouttavan työtoiminnan mahdollisia vaikutuksia myös nuorten toiminnanmahdollisuuksiin erilaisissa elämäntilanteissa. Kiinnostavaa työpajatoiminnassa mielestäni onkin, että siihen osallistuvat voivat olla hyvin eri ikä-

siä ja eri taustoista ja elämäntilanteista. Mäntynevan, Isolan ja Hiilamon (2018) tutkimustuloksissa oli myös mielenkiintoisia ajatuksia siitä, millaiset asiat ja toiminnan yksilöt itse kokivat apua antavina ja itselle sopivina.

3 Toimijuus

3.1 Toimijuuden käsite

Tässä tutkielmassa teoreettisena viitekehyksenä on toimijuus. Koen toimijuuden käsitteen nostavan esille sellaisia monimutkaisia kokonaisuuksia yksilössä ja tämän elämässä, jotka mahdollistavat tai ovat rajoittamassa erilaisia toiminnanmahdollisuuksia ja sitä kautta myös yksilöä toimijana. Näiden rajoitteiden ja mahdollisuuksien ymmärtäminen avaa mahdollisuuksia lisätä ymmärrystä siitä, miten ja miksi nuorten asettuminen työelämään voi olla haastavaa. Toimijuuden käsite myös mielestäni kiinnostavasti kyseenalaistaa joitakin toimimiseen ja tekemiseen, sekä tuottavuuteen liittyviä oletuksia yhteiskunnassa, joita työtön saattaa työttömyysaikanaan kohdata.

Toimijuuden käsite liitetään usein ajatukseen aktiivisesta kansalaisuudesta, jossa ihanneta-pauksessa aktiivinen toimija osallistuu yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja rakentaa itse omaa osallisuuttaan. Yksilöiltä odotetaan myös aktiivista toimijuutta oman terveytensä ja hyvinvointinsa ylläpitämisessä. Laajemmassa mittakaavassa toimijuudella ajatellaan niitä suuria, esimerkiksi omaan uraan tai perhe-elämään liittyviä päätöksiä, joita yksilöiden odotetaan tekevän. Usein toiveena myös on, että esimerkiksi koulutus- tai uravalinnat tehtäisiin niin, että ne kestäisivät, vaikka työelämässä voikin itsessään olla ennakoimattomia muutoksia, kuten odottamatonta osa-aikaisuutta tai pätkätöitä. Omat valinnat näyttäytyvät yksilön elämän-

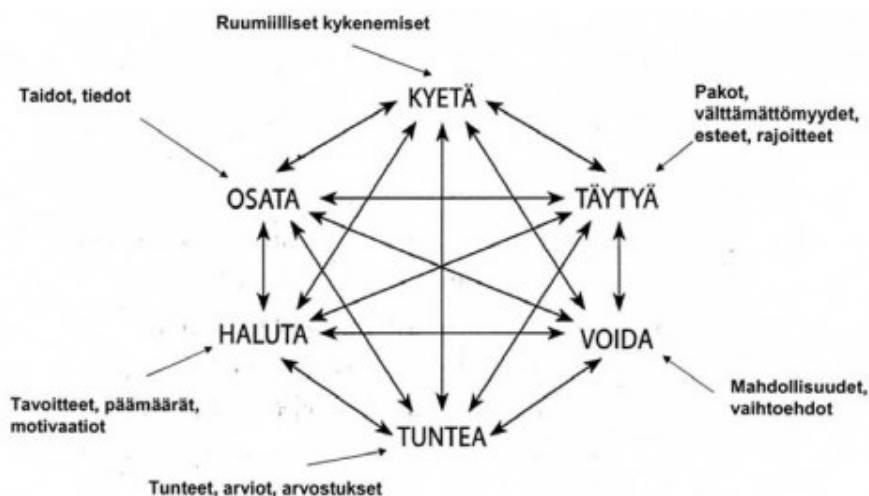
kaassa elinikäisen oppimisen, urakehityksen, perhe-elämän ja vapaa-ajan yhdistämisenä, mitkä onnistuessaan voivat kertoa hyvästä elämänhallinnasta. (Eteläpelto, Heiskanen & Collin 2011, 11.)

Perinteisesti toimijuus on sosiaalitieteissä näyttäytynyt pohdintana siitä, missä määrin yksilö ohjaa omaa toimintaansa itse ja missä määrin yhteiskunnan rakenteet rajaavat tai mahdollistavat erilaisia resursseja ja näin yksilön toimintamahdollisuuksia. Sosiologi Anthony Giddensin mukaan toimijuudessa olennaista on mahdollisuus toimia toisin. Toiminnalla tulisi myös olla seurauksia, joita ei olisi tapahtunut ilman toimintaa. Tästä seuraa, että toimijuuteen nähdään kytkeytyvän myös valtaa. (Loyal 2003, 51–59.) Hiljattain on alettu keskustella yhä enemmän toiminnan ajallisuuden merkityksellisyydestä. Tällainen ajallinen ymmärrys toimijuudesta on noussut yhä enemmän keskustelun aiheeksi elämänkaaritoimijuuden (*life course agency*) käsitteen muodossa. Elämänkaaritoimijuudessa otetaan huomioon toiminnan, kuten asuinpaikan tai elämänkumppanin valinnan, pitkäaikaiset seuraukset. Yksilön ymmärrys ja kykeneväisyys suunnitella ja haaveilla tulevaisuudesta voivat toimia motivaationa toiminnalle nykyhetkessä. Yksilön omat arviot omasta pystyvyydestä, suunnittelukompetenssi ja optimismi vaikuttavat elämänkaaritoimijuuteen. Elämänkaaritoimijuudella on arvioitu olevan yhteyksiä hyvään terveyteen vanhemmalla iällä. (Eteläpelto, Heiskanen & Collin 2011, 23–25.) Työttömien tulevaisuuskuvia tutkittaessa on havaittu, että työttömyys parhaimmillaan nähdään positiivisena vaiheena elämässä, joka mahdollistaa oman tulevaisuuden ja urasuuntautumisen uudelleen arvioimisen (Hult, Saaranen & Pietilä 2016). Tässä tutkielmassa tarkastelen toimijuutta erityisesti seuraavaksi esittelemieni toimijuuden modaliteettien kautta. Haluan kuitenkin ymmärtää toimijuuden yksilön elämässä kokonaisvaltaisesti näkyvänä asiana, johon esittelemäni elämänkaaritoimijuus tarjoaa näkökulmia. Nuoruus elämänvaiheena saattaa tarjota erilaisia toiminnanmahdollisuuksia työttömälle, kuin työttömyyden kohtaaminen myöhemmin uralla. Toimijuuden ajattelemisen aktiivisen kansalaisuuden näkökulmasta voi puolestaan auttaa ymmärtämään toimijuutta ja työttömyyttä suhteessa yhteiskuntaan.

3.2 Toimijuuden modaliteetit

Teoreettisena pääkäsitteenäni tutkielmassani toimii toimijuuden modaliteettien teoria, joka auttaa havainnollistamaan toimijuuden käsitteen moninaisuutta kuuden modaliteetin avulla. Analyysissa hyödynnän modaliteettiteoriaa tarkastellessani, miten toimijuus näyttää nuorten työelämänäkemyksissä. Seuraavaksi esittelen tätä teoriaa tarkemmin.

Jyrki Jyrkämä (2008, 195) on muodostanut kuusi toimijuuden modaliteettia, jotka muodostavat suhteessa toisiinsa toimijuutta (ks. kuvio 1). Näitä modaliteetteja ovat *kyetä*, *osata*, *täytyä*, *haluta*, *voida* ja *tuntea*. *Kykenemisellä* viitataan yksilön ruumiilliseen kyvykkyyteen, kuten fyysisiin ja psyykkisiin ominaisuuksiin, jotka mahdollistavat toimijuutta. Kyvykkyys näkyy elämäntutkimuksissa esimerkiksi vanhuudessa tapahtuvina kehollisina muutoksina. *Osaamisella* tarkoitetaan puolestaan ihmisen itselleen hankkimia taitoja ja tietoja. *Haluaminen* liittyy yksilön päämääriin ja tavoitteisiin, jotka ovat yhteydessä motivaatioon. *Täytyä*-ulottuvuus pitää sisällään kaikenlaiset fyysiset ja myös sosiaaliset esteet, pakot ja rajoitukset. Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset yhteiskunnalliset normit. *Voida* viittaa puolestaan mahdollisuuksiin, joita eri tilanteissa voivat avata ja tuottaa erilaiset rakenteet ja tekijät. *Tuntemisella* tarkoitetaan yksilöiden perusominaisuuksiin kuuluvaa arviointia, arvottamista, kokemista ja tunteiden liittämistä kohtaamiinsa asioihin ja tilanteisiin. Jyrkämän mukaan nämä modaliteetit tulee nähdä yhteen kietoutuvina prosesseina, jotka vaikuttavat ja ovat vuorovaikutuksessa suhteessa toisiinsa ihmisten arjen tapahtumissa.

KUVIO 1. Toimijuuden modaliteetit (Jyrkämä 2008, 195.)

Toimijuus tulisi tutkimustyössä ymmärtää kontekstuaalisena, aikaan, paikkaan ja tilanteeseen liittyvänä asiana. Toimijuus on toimijuutta arkisissa tilanteissa, vuorovaikutuksessa ja laajemmin ymmärrettynä esimerkiksi työttömänä olemisessa. Toimijuus on myös prosessi, joka muuttuu esimerkiksi ihmisen elämänkaaren aikana eri ikävaiheissa. Eri ikävaiheisiin yhdistetään erilaisia rajoitteita tai tavoitteita, jotka ohjaavat yksilön toimijuutta. Esimerkiksi nuoruudessa yksilön toimintaa voi ohjata motivaatio itsenäistymiseen, mutta iästä johtuva rajallinen työkokemus voi vaikeuttaa työllistymistä. Myöhemmin elämässä työkokemusta voi olla kertynyt enemmän, mutta vaikeuksia voi olla enemmän muilla elämän osa-alueilla, kuten oman perheen ja työn yhteensovittamisessa. (Jyrkämä 2008, 196–197.) Ymmärrän Jyrkämän ajatuksen toimijuuden ajallisuudesta liittyvän elämänkaaritoimijuuteen, jossa yksilön arviot omasta menneisyydestä, mahdollisesta tulevaisuudesta ja senhetkisistä toiminnanmahdollisuuksista vaikuttavat tämän tekemisiin valintoihin. Käsitys omasta elämänkaaresta ja sen kulusta ohjaa siis yksilön toimintaa. (Eteläpelto, Heiskanen & Collin 2011, 23–25.) Toimijuus toteutuu myös vuorovaikutuksessa. Määrittelemme siis toisten ihmisten toimijuutta arjessa. Erityisesti lasten ja vanhusten tapauksessa esimerkiksi kykeneväisyyden määrittely saattaa toisinaan tapahtua jonkun toisen kuin yksilön itsensä toimesta. Jyrkämän mukaan toimijuutta tarkasteltaessa tulisi ottaa huomioon myös sen merkityksellisyys, kokemuksellisuus, tulkinnallisuus ja toisinaan myös neuvoteltavuus. Toimijuus ei välttämättä tarkoita kaikille samaa, eikä sitä tulisi ymmärtää synonyymina produktiivisuudelle. Joillekin joutilaisuus voi olla toimijuutta. Toimijuus voi olla tilanteessa heräävää vastarintaa tai sopeutumista. Vanhuudessa esimerkiksi oman tilan vaatiminen ja yksin olemisen valitseminen yhteisöllisen tekemisen sijasta voi olla toimijuutta. (Jyrkämä 2008, 196–197.) Oman tutkielmani kannalta voidaan pohtia, onko esimerkiksi nuoren valinta olla työttömänä toimijuutta.

Havainnollistaakseni toiminnan modaliteetteja paremmin esittelen seuraavaksi tutkimuksen, jossa mielestäni on selkeästi tuotu esiin modaliteettien merkitykset. Marjo Romakaniemi (2010, 139–151) on hyödyntänyt toiminnan modaliteetteja tutkiessaan masennuksen sosiaalisuutta. Hän haastatteli 19 masennuspotilasta heidän arjestaan ja asiakkuusprosessistaan mielenterveyspalveluiden asiakkaana. Teorialähtöisen sisällönanalyysin avulla hän muodosti haastatteluaineistostaan toimijuuden modaliteetteja mukailevia teemoja. Haastatte-

luissa annetut vastaukset, kertomukset ja kokemukset liitettiin *osaamisen, kykenemisen, haluamisen, täytymisen, tuntemisen* ja *voimisen* modaliteetteihin. Masennuksessa *osaaminen* näyttäytyy niiden tietojen ja taitojen puutteena, jotka mahdollistaisivat kuntoutumisen. Näiden tietojen oppiminen tapahtuu hoitoprosessissa vuorovaikutuksellisesti. *Kykeneminen* puolestaan on masennuksen aiheuttamista muutoksista selviämistä ja niissä elämistä. Masennus ja siihen liittyvä kuntoutuminen ovat prosesseja, jossa yksilön suhde omaan ympäristöön muuttuu. Kykeneväisyyteen vaikuttaa se, miten ympäristö reagoi näihin muutoksiin, eli antaa se esimerkiksi tilaa yksilölle toimia vai rajoittaako se esimerkiksi asenteillaan ja vaikuttaa näin yksilön toimijaposition negatiivisesti. Kyvykkyyden kokemukset ovat tärkeitä masennuksesta toipuvalla, ja näitä pyritään mahdollistamaan parantumisprosessissa. Yksilön kokemukset siitä, että tämä osaa ja kykenee selviytymään vastaan tulevista haasteista, saattavat lisätä myös halukkuutta vastata haastaviin tilanteisiin. Tässä siis kytkeytyvät yhteen *kykenemisen, osaamisen* ja *haluamisen* modaliteetit. *Haluaminen* näyttäytyy myös esimerkiksi tilanteissa, joissa yksilö on sitoutunut ja halukas osallistumaan kuntoutukseen, mutta ei välttämättä halua niitä kuntoutusmahdollisuuksia, joita hänelle tarjotaan. Kuntoutumisen esteenä voivat siis olla yksilön mielen lisäksi tarjottujen mahdollisuuksien puutteellisuus tai kielteiset asenteet. *Täytymisen* modaliteetti näyttäytyi vastauksissa yksilöiden vuorovaikutus- ja yhteisösuhteisiin liittyvänä. Yksilön sosiaalisiin rooleihin, kuten vanhempana, puolisona, työntekijänä tai opiskelijana olemiseen, liitetyt moraaliset ja normatiiviset odotukset synnyttivät pakon kokemuksia ja vaikeuksia arjesta selviytymisessä. Täytymisen kokemuksia nousi esiin myös sukupuolittuneista odotuksista, jossa esimerkiksi miehen tulisi pystyä ansaitsemaan leipä pöytään ja naiselta odotetaan hoivaa. *Tuntemisen* modaliteetti kiteytti masennuksen keskeiseksi tunnekokemukseksi toivottomuuden. Rohkaisun, kannustuksen ja positiivisten sosiaalisten suhteiden kautta syntyvät toivon kokemukset voivat auttaa toimijuuden rakentumisessa ja niin myös paranemisprosessissa.

Romakkaniemen (em. 151) tutkimuksessa tuodaan esiin kiinnostavasti sosiaalisuuden ja vuorovaikutuksellisuuden merkityksellisyydet masennuksen kuntoutumisprosessissa. Näitä suhteita voivat esimerkiksi olla suhteet läheisten tai hoitohenkilökunnan kanssa. Yhteiskunnassa tarjolla olevat resurssit ja mahdollisuudet luovat toimintaympäristöä, jossa näitä vuorovaikutussuhteita ja toimijuutta rakennetaan. Mielenterveysongelmiin liittyy usein tunteita häpe-

ästä ja leimaantumista, jotka voivat osittain johtua sisäistetyistä kulttuurisista uskomuksista. Ennen kaikkea tutkimuksessa korostetaan modaliteettien osittaista päällekkäisyyttä ja yhteen kietoutumista. Jotta voi ymmärtää yhden modaliteetin merkityksiä, tulee ymmärtää myös muita. Lisäksi masennusta tutkittaessa nousee esiin myös Jyrkämän (2008, 196–197) näkemys modaliteettien toteutumisesta vuorovaikutuksessa. Työttömyyden kontekstissa erityisesti pitkäaikaistyöttömillä saattaa mielenterveyskuntoutujien tapaan olla häpeän ja stigman tuomia tunteita (Välimaa 2010, 153–157). Tässä tutkielmassa tarkastelen myös aineistoni nuorten esiin tuomia työttömyyteen liittyviä tunteita ja sitä, miten ne vaikuttavat toimijuuteen.

3.3 Toimintamahdollisuuksien näkökulma

Taloustieteilijä ja filosofi Amartya Sen (2009) on käsitellyt toimijuutta toimintamahdollisuuksien kautta. Teoksessaan *The Idea of Justice* (2009, 228–230) hän esittelee esimerkin, jonka avulla hän havainnollistaa vapauden mahdollisuuksien näkökulman ja prosessinäkökulman suhdetta. *Mahdollisuuksien näkökulmalla* hän tarkoittaa toimintamahdollisuuksia arvostusten mukaisina ja saavutettavissa olevina tavoitteina. *Prosessinäkökulma* viittaa sen sijaan toimintamahdollisuuksiin olemisena ja tekemisenä, toimintana. Esimerkissä esitellään kolme skenaariota. Skenaariossa A Kim päättää viettää sunnuntainsa kotona menemättä minnekään, ja kykenee myös toimimaan halujensa mukaisesti, eli pysyttelemään kotona. Skenaariossa B joukko tunkeilijoita saapuu Kimin kotiin, raahaavat tämän ulos ja heittävät katuojaan. Kolmannessa skenaariossa nämä tunkeilijat rajoittavat Kimin mahdollisuuksia käskemällä ja uhkailemalla tätä pysyttelemään kotona. Tämän käskyn rikkominen johtaisi rangaistukseen. Jos toimintamahdollisuuksia ajatellaan ensisijaisesti sen kautta, päätyykö yksilö toimimaan kuten alun perin on halunnut, skenaariot A ja C eivät juurikaan eroa toisistaan. Kim on halunsa mukaisesti kotona sunnuntain. Toimijuudelle olennaista on kuitenkin myös vapaus valita toisin, eli mahdollisuudet vaihtoehtoiselle toiminnalle.

Amartya Senin toimintavalmiusteoriaa (*capability approach*) pidetään yhtenä hänen merkittävimmistä teorioistaan (Crocker & Robeyns 60–61). Toimintavalmiusteoriaa on kutsuttu myös toimintavalmiusajatteluksi, jolloin korostetaan teorian sijaan ajattelutapaa, joka mahdollistaa yksilöiden tarkastelun toimijoina osana lähiympäristöään (Tani, Kiilakoski & Honkatukia 2019, 6). Senin (2009, 18–19) mukaan yksilön hyvinvoinnille on olennaista valinnanvapauden mahdollisuus, jonka kautta yksilö voi toteuttaa aidosti itselleen merkityksellisiä ja omien arvojensa mukaisia asioita elämässä. Valinnanvapauteen liittyy myös vastuu valitsemamme toiminnan seurauksista. Yksilön ympäristö, kuten läheiset ihmissuhteet tai ympäröivä yhteiskunta, määrittelevät yksilön toiminnanmahdollisuuksia. Toisaalta yksilö myös itse vaikuttaa omalla toiminnallaan vuorovaikutuksessa yhteiskuntaan ja muihin ihmisiin. Jyrkämän (2008) tavoin Sen ymmärtää siis toimijuuden vuorovaikutteisuuden ja kontekstisuuden, ja sen yhteyden yksilön hyvinvointiin.

Toimintavalmiusteoriaa on sovellettu muun muassa nuorisotyötä ja kouluja tutkittaessa. Toimintavalmiudet ymmärretään erilaisiksi, laajoiksi kysymyksiksi, jotka voivat liittyä esimerkiksi terveyteen, kokemuksiin, sosiaalisuuteen tai yksilöiden luontosuhteeseen. Nuoria tutkittaessa ryhmien nähdään luovan yksilölle toiminnanmahdollisuuksia, mutta myös rajoittavan näitä. Ryhmäsuhteiden kautta nuoret oppivat itsestään ja omasta kuuluvuudestaan tai kuulumattomuudestaan ympäröivään yhteiskuntaan esimerkiksi syrjinnän tai rasismien muodossa. On pohdittu, miten koulu tai nuorisotyön kenttä voivat tarjota nuorille tietoja ja taitoja ja niiden kautta mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskunnassa. Parhaimmillaan koulut voivat ehkäistä syrjintää ja lisätä osallisuuden kokemuksia. Tällaisia mahdollisuuksia tutkittaessa toimintavalmiusteoria tarjoaa oivia työkaluja, sillä se avaa näkökulmia ymmärtää yksilön ja yhteiskunnan dynamiikkaa niiden tarjoamien resurssien ja erilaisten toimintamahdollisuuksien kautta. (Tani, Kiilakoski & Honkatukia 2019.) Toimintavalmiusteorian ajattelen tuovan tutkielmalleni merkittävän näkökulman, joka auttaa hahmottamaan Jyrkämän (2008) toimijuusteorian aitojen mahdollisuuksien merkityksiä. Toimintavalmiusteorian avulla voidaan siis pohtia yhteiskunnan ja yksilön lähiympäristön vaikutuksia toimintamahdollisuuksiin sekä tarkastella toiminnan vapaaehtoisuutta ja sen merkityksiä toimijuudelle. Esimerkiksi työllistymistä tukevat palvelut pyrkivät auttamaan yksilöitä työllistymään, mutta niihin sisältyy myös pakkoja ja rajoitteita, jotka vaikuttavat yksilön valintoihin.

4 Tutkimusasetelma

4.1 Tutkimuskysymys

Kuten olen tutkielmani aiemmissa luvuissa esittänyt, on nuorten työelämään suhtautumista tutkittu niin laadullisesti kuin määrällisestikin muun muassa tarkastelemalla työelämäasenteita ja työn merkityksiä elämälle. Myös nuorten työttömyyttä on tutkittu ja pyritty havainnollistamaan ilmiönä erilaisin käsittein. Nuoruus on elämänvaiheena sellainen, johon voivat yksilöstä riippuen vaikuttaa erilaiset siirtymät, niistä usein yhtenä työelämään siirtyminen. Nuorilla työuran alku voi olla pirstaleinen, sisältäen esimerkiksi osa-aikaisia töitä ja työttömyysjaksoja, jotka usein ovat ohimeneviä. Erityisesti pitkittyessään nuorisotyöttömyys aiheuttaa kuitenkin huolta yhteiskunnassa, ja sitä on pyritty helpottamaan erilaisin yhteiskunnallisoin toimin. Näistä esimerkkeinä toimivat Nuorisotakuu-hanke ja TE-toimiston työllistymistä tukevat palvelut, kuten työpajatoiminta tai työelämävalmennus. Työllistymistä tukevia palveluita on tutkittu toimijuuden käsitteen näkökulmasta. Toimijuuden kautta on voitu lisätä ymmärrystä siitä, miten palveluihin osallistuminen voi parantaa tai myös rajoittaa yksilön toimintamahdollisuuksia. Toimijuutta on siis hyödynnetty aiemminkin tutkimuksissa työttömyydestä.

Koen, että toimijuuden käsite voi antaa merkittäviä työkaluja ymmärtää nuoria työttömiä ja heidän toimintamahdollisuuksiaan. Työelämään liitetään toisinaan oletuksia sen muuttumisesta ja ajatellaan, että nämä muutokset tekevät nuorten työelämästä merkittävästi erilaisempaa kuin edeltävien sukupolvien. Tämä ei kuitenkaan ainakaan täysin pidä paikkansa. On esimerkiksi todettu, että nuorten työelämäasema on vakautunut ja että nuorten vaikeudet työllistyä helpottuvat usein ensimmäisen työpaikan saamisen jälkeen. (Pyöriä 2020, 116–118.) Tutkielmassani tahdon selvittää, miten erityisesti työttömät nuoret kokevat työelämän ja oman asemansa suhteessa siihen. Tämän toivon onnistuvan toimijuuden, erityisesti toimijuuden modaliteettien, kautta. Tutkimuskysymykseni on: “Miten toimijuus näyttäytyy työttömien

nuorten puheissa työelämästä?”. Tutkimalla tarkemmin työelämässä hankaluuksia kohdanneiden nuorten näkemyksiä työelämästä ja analysoimalla niitä toimijuuden käsitteen kautta pyrin selkiyttämään nuoruuteen sijoittuvaa työttömyyttä ja siihen liittyviä kokemuksia nimenomaan nuorten näkökulmasta. Tällaisen tiedon toivon mahdollistavan pääsyn käsiksi niihin asioihin, joilla nuorten työttömien toiminnanmahdollisuuksia voitaisiin paremmin lisätä.

4.2 Aineistona ECOSOS-tutkimushankkeen ryhmähaastattelut

Aineistona tutkielmassani toimii osana ECOSOS-tutkimushanketta kerätty Tuuli Hirvilammin ja Aila-Leena Matthiesin (2016) ”Työttömien nuorten näkemyksiä työstä, toimeentulosta ja hyvinvoinnista 2016”-ryhmähaastatteluaineisto. ECOSOS (Sosiaalityön ja toimeentulojärjestelmien kontribuutio yhteiskuntien ekososiaaliseen siirtymään) on Suomen Akatemian rahoittama, vuosina 2015–2019 toteutettu Jyväskylän yliopiston ja Kokkolan yliopistokeskuksen toteuttama hanke, jonka tavoitteena on ollut tuottaa päätöksentekoon sovellettavaa uutta empiiristä tietoa. Tutkimushanke jakautui neljään työpakettiin, jotka olivat ekososiaaliset innovaatiot, eri Euroopan maiden sosiaaliturvajärjestelmät, nuorten työttömien hyvinvointi ja työorientaatio sekä sosiaalityöntekijöiden näkökulmat ekososiaalisesta siirtymästä. Ekososiaalisella siirtymällä (ecosocial transition) tarkoitetaan yhteiskunnallista siirtymäprosessia kohti ekologista, sosiaalista ja taloudellista kestävyyttä. Tässä käyttämäni aineisto on osa hankkeen nuorten työttömien hyvinvointiin ja työorientaatioon keskittynyttä työpakettia. (Kokkolan yliopistokeskus Chydenius 2020.)

Aineisto koostuu kuudesta 20–29-vuotiaiden nuorten ryhmähaastattelusta. Yhteensä haastateltavia oli 29. Haastatteluissa nuorilta kysyttiin työntekoon, toimeentuloon, hyvinvointiin ja ekologiseen kehitykseen liittyviä mielipiteitä. Palkkatyön lisäksi haastatteluissa käsiteltiin myös muita työn muotoja, kuten vapaaehtoistyötä. Nuorilta kysyttiin myös taloudelliseen hyvinvointiin liittyviä mielipiteitä, kuten mikä on heidän mielestään riittävä elintaso ja toimeentulo, ja miten esimerkiksi kuluttaminen liittyy yksilön hyvinvointiin. Haastateltavat kuvailivat myös kokemuksiaan asiointistaan TE-toimistossa ja Kelassa, työttömänä olemisesta ja niukoilla resursseilla selviämisestä. Haastattelut noudattivat etukäteen suunniteltua runkoa ja

teemoja, mutta kysymyksiä käsiteltiin eri ryhmähaastatteluissa eri järjestyksessä ja eri painoituksin ryhmän mukaan. Haastatteluihin osallistuneet nuoret etsittiin kuuden eri työllistämistä edistävän projektin tai nuorten työpajan työntekijöiden avulla. Haastateltavat tavoitettiin luontoon ja ympäristöön liittyvistä työpajoista, työelämävalmennuksesta, kuntouttavasta työtoiminnasta ja työkokeilusta. Haastattelut kerättiin Helsingissä, Tampereella, Jyväskylässä, Kokkolassa ja Porvoossa. Aineistossani mukana olevista nuorista ei ole taustatietoina heidän työttömyysjaksonsa pituutta tai koulutustaustaa. Aineistoni on myös valmiiksi anonymisoitu. Siitä ei siis käy ilmi vastaajien henkilötietoja, ainoastaan sukupuoli ja ikähaarukka. Mikäli nuoret kertovat haastatteluvastauksissaan erityisen henkilökohtaisista kokemuksistaan, otan myös huomioon mahdollisen tunnistettavuuden. Tämä tapahtuu muun muassa harkitsemalla, millaisia mahdollisia suoria lainauksia poimin analyysitekstiini tai miten tarkkaan kuvailen yksittäisen haastateltavan antamia vastauksia.

4.3 Ryhmähaastattelusta aineistonkeruumenetelmänä

Ryhmähaastattelu on aineistonkeruumenetelmä, jossa haastattelijalla eli moderaattorilla haastatellaan tarkoituksella valittua ryhmää etukäteen määritellystä aiheesta. Aineisto siis muodostetaan haastateltujen ja moderaattorin tai moderaattorien vuorovaikutuksessa. Ryhmähaastattelun etu on vuorovaikutuksellisuus. Vaikka ryhmähaastattelutilanne on järjestetty tutkimustilanne, mahdollistaa se todellisten keskustelujen simuloinnin paremmin kuin muut aineistonkeruumenetelmät. Ryhmähaastattelut voivat olla myös tilanteina helpommin lähestyttävissä, kun halutaan tutkia esimerkiksi vaikeasti saavutettavissa olevia ihmisryhmiä, etenkin jos muut ryhmän jäsenet ovat entuudestaan tuttuja toisilleen. Ryhmähaastattelu voi myös auttaa yksilöitä keskustelemaan vaikeistakin aiheista, jos tämä kokee ryhmässä olon turvalliseksi. Menetelmän kääntöpuoli piilee valta-asetelmissa, jotka saattavat olla epätasapainoisia ja tuottaa hankaluutta keskustelutilanteessa. Jos esimerkiksi ryhmän jäsenistä osa päätyy ohjaamaan keskustelua tai olemaan yhtäjaksoisesti puheenvuorossa niin, että osa ryhmästä jää keskuste-

lun ulkopuolelle, voi tämä tuoda ongelmia keskustelun tasapainoisuuteen. Ryhmässä keskusteltaessa on myös mahdollista, että yksilöiden omat mielipiteet jäävät ryhmän mielipiteiden varjoon. (Heikkilä 2008, 292–303.) Valitettavasti en tämän tutkielman aineistosta voi tietää, ovatko ryhmähaastatteluihin osallistuneet nuoret ennestään toisille tuttuja vai eivät. Kiinnostavaa on kuitenkin se, miten aineistossa nuoret yhdessä ryhmänä keskustelemalla muodostavat näkemyksiään esitettyihin kysymyksiin ja väittämiin. Tämä tarjoaa monipuolisemman mahdollisuuden tarkastella mielipiteiden ja näkemysten perusteluja ja rakentumista, sillä toisin kuin yksilöhaastatteluissa, ryhmähaastatteluissa nuorilla on toisensa mukana peilaamassa ja vertailemassa, viemässä keskustelua eteenpäin. Analysoimani keskustelut olivat litteraatioiden perusteella nähdäkseni melko tasapainoisia. Keskusteluissa oli kyllä eroavaisuuksia osanottajien välillä niin, että joissain keskusteluissa toiset puhuivat enemmän, pidempinä puheenvuoroina ja useammin, kuin toiset. Kaikki keskusteluun osallistuvat eivät vastanneet aina jokaiseen kysymykseen, mutta kaikki kyllä osallistuivat vastaamaan ainakin osaan kysymyksistä.

4.4 Teoriaohjaava sisällönanalyysi

Tarkoitukseni on muodostaa kattava kuva aineistossa esiintyvistä näkemyksistä ja siksi olen analyysimenetelmänäni päätenyt sisällönanalyysiin, jossa laadullista aineistoa käsitellään esimerkiksi teemoittelemalla. Sisällönanalyysia on kritisoitu menetelmänä siitä, että mikäli tutkija erehtyy jättämään analyysinsa aineiston systemaattisen järjestelyn tasolle, voi mielekkäiden johtopäätösten muodostaminen jäädä uupumaan tutkimuksesta. Toisin sanoen tutkija esittää järjestetyn aineiston lopullisina tuloksina. Tämän tutkielman yhteydessä näen sen kuitenkin tarjoavan mahdollisuuksia lähestyä haastatteluaineistoa suhteellisen objektiivisesti, mutta kuitenkin järjestelmällisesti niin, että pystyn löytämään aineistostani juuri tälle tutkielmalle olennaisimmat kohdat ja niiden kautta muodostamaan tuloksia. Sisällönanalyysi menetelmänä jaetaan teorialähtöiseen, teoriaohjaavaan ja aineistolähtöiseen sisällönanalyysiin.

Näiden eri suuntausten suurimmat erot syntyvät niiden suhtautumisesta tutkimuksen teoriataustaan. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissa aineistosta itsestään pyritään luomaan teoreettinen kokonaisuus. Äärimmillään aineistolähtöisessä analyysissa ei tulisi ottaa huomioon aikaisempia havaintoja, tietoja tai teorioita. Tällaisten täydellisesti riippumattomien, objektiivisten havaintojen tekeminen on kuitenkin hyvin vaikeaa ja tämä tunnistetaankin aineistolähtöisen sisällönanalyysin ongelmana. Aion tutkielmassani hyödyntää teoriaohjaavaa sisällönanalyysia, jossa analyysi ei ensisijaisesti pohjautu teoriaan, mutta jossa aiemman tiedon vaikutus on kuitenkin nähtävissä analyysissa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 80–87.)

Teoriaohjaavan sisällönanalyysin teko alkaa perusteellisella aineistoon tutustumisella. Mikäli tutkija on itse kerännyt aineiston esimerkiksi haastatteluilla, on hän jo aineistonkeruun aikana ehtinyt tutustua aineistoon, jolloin analyysivaiheen aineistoon tutustuminen voi olla silmäilevämpää kokonaisuuden hahmottamista. (Silvasti 2014, 38.) Tutkielmani aineistoon perusteellisesti tutustuminen oli analyysimenetelmän valintaa seuraava, merkittävä vaihe analyysiprosessissani, erityisesti sillä en ollut kerännyt aineistoani itse. Aluksi selasin aineistoni läpi silmäillen, jonka jälkeen suoritin tarkemman läpilukemisen alusta loppuun. Pyrin ymmärtämään, miten haastattelukysymykset sijoittuivat missäkin haastattelutilanteessa, millaisia vastauksia ne herättivät ja miten keskustelut kokonaisuudessaan etenivät.

Seuraava vaihe teoriaohjaavassa sisällönanalyysissa on aineiston koodaaminen. Koodaamisessa aineistoa luetaan tarkemmin rivi riviltä, sana sanalta. Lukiessaan tutkija muodostaa aineistosta koodeja, jotka voivat olla esimerkiksi avainsanoja, käsitteitä tai muita yhteisiä nimityksiä. Koodeilla pyritään nostamaan aineistosta esiin tutkimuksen kannalta kiinnostavia kohtia. Näin aineiston lukeminen ja seuraavat vaiheet analyysiprosessissa helpottuvat, ja voidaan löytää yhteyksiä ja merkityksiä esimerkiksi haastattelutilanteissa esitettyjen kommenttien välillä. Koodaamisprosessin aikana saatetaan jo pohtia koodeja yhdistäviä teemoja, jolloin analyysissa saatetaan hiljalleen siirtyä jo osittain seuraavaan vaiheeseen, teemoitteluun. Teoriaohjaavassa koodauksessa aiempi tieto, kuten tutkimusta varten muodostettu teoreettinen viitekehys, voivat ohjata koodien luomista ja analyysia, mutta eivät niin määrittelevästi kuin teorialähtöisessä analyysissa. (Em., 33–44.) Analyysini koodausvaiheessa poimin aineistosta tarkemmin tutkielmani tutkimuskysymyksiin sopivat kohdat. Nämä koodasin luonnehtimalla keskustelunosia muutamilla sanoilla tai toisinaan lauseella.

Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä koodit elävät usein koko analyysiprosessin ajan. Koodausta seuraavassa vaiheessa, teemoittelussa, luotuja koodeja voidaan ryhmitellä, muodostaa uudelleen tai jopa tiputtaa pois, mikäli ne koetaan tutkimusasetelman kannalta merkityksättömiksi. Teemoja siis luodaan yhdistelemällä koodeista laajempia kokonaisuuksia. Haastatteluaineiston analyysissä teemojen ei tulisi suoraan mukailla haastattelurunkoa ja sen kysymyksiä, vaan tutkimuksen tutkimuskysymyksiä ja tavoitteita. Aineistosta esiin nousevia teemoja tulee peilata teoriaan. Teorian ja empirian yhteyksien ja myös eroavaisuuksien tarkasteleminen antavat rikkautta ja tieteellisyyttä analyysiin sekä sitovat tutkielmaa osaksi laajempaa tieteellistä keskustelua. (Silvasti 2014, 44–46.) Teemoitteluvaiheessa otin analyysiini vahvemmin myös teoriaa mukaan. Loin ensin tekemieni koodien pohjalta yhdistäviä teemoja. Samalla pohdin toimijuuden modaaliteettien näkyvyyttä eri teemoissa. Näistä aloin luonnostella pääteemoja, joissa yhdistyivät alkuperäisistä koodeista muodostetut teemat ja eri toimijuuden modaaliteetit.

Analyysissäni olen huomionut parhaani mukaan ryhmähaastattelun erityispiirteet. Ryhmähaastatteluaineiston analysoinnissa on tärkeää huomioida haastattelun vuorovaikutuksellisuus. Yksittäisten osallistujien puheenvuoroja ei tulisi tulkita erillisenä puheenvuorona, vaan osana keskustelua ja suhteessa ryhmään, jossa keskustelu on tapahtunut. Aineisto-otteita valitessa tulisi siis pyrkiä kuvailemaan puheenvuoron kontekstia ja keskustelun kulkua puheenvuoron ympärillä. Tämä saattaa aiheuttaa haasteita tutkijalle, jos aineistoa on paljon ja tilaa analyysitekstille vähän. (Pietilä 2017, 100.) Litteroidusta aineistosta ei ole nähtävissä myöskään vuorovaikutuksellisia tekijöitä, kuten keskustelutilanteen ilmeitä, äänenpainoja, kehonliikkeitä tai esimerkiksi ympäristöä, jossa keskustelu tapahtuu. Jäljelle jää vain sanallinen ilmaisu, josta tutkijan on pyrittävä poimimaan mahdollisimman tarkasti ja perustellusti tutkimukselle olennaisimmat kohdat. (Valtonen 2005, 198–201.) Koen nämä ryhmähaastattelun piirteet haasteena oman tutkielmani analyysin teossa. Haastatteluista kerättiin 180 sivua aineistoa, josta olen parhaani mukaan harkitusti ja perustellusti poiminut keskustelunosat, jotka parhaiten vastaavat tutkielmani tavoitteisiin. Koska tutkimuskysymykseni keskittyvät työelämään, rajasin aineistosta pois keskustelut, joissa käsiteltiin muita aihepiirejä käsitteleviä kysymyksiä ja väittämiä. Olen kuitenkin lukenut kaikki kuusi ryhmähaastattelua kokonaisu-

nessaan ymmärtääkseni paremmin valitsemieni keskustelunosien konteksteja. Valitessani sitaatteja havainnoimaan analyysiani koin haastavaksi keskustelunosien valitsemisen niin, että yksittäisen puheenvuoron konteksti tulisi sitaatissa esiin, mikäli se mielestäni oli sitaatin ymmärtämisen kannalta olennaista. Sitaattien tulisi kuitenkin ymmärtääkseni olla myös mahdollisimman täsmällisiä, eli ei ainakaan turhaan liian pitkiä. Tämän koin haastavaksi erityisesti niiden sitaattien kohdalla, joista koin merkitykselliseksi nostaa mukaan myös yksittäisen puheenvuoron ympärillä ollutta keskustelua. Seuraava tutkielmani osio on analyysiluku, eli seuraavaksi esittelen nuorten työelämänäkemyksiä eri toimijuuden modaliteettien valossa.

5 Toimijuus nuorten työelämänäkemyksissä

Jyrkämän (2008) mukaan toimijuus muodostuu ainesosista, modaliteeteista. Nämä kuusi modaliteettia ovat *kyetä, täytyä, voida, tuntea, haluta* ja *osata*. On hyvä muistaa, että nämä modaliteetit ovat paitsi tulkinnanvaraisia, myös toisiinsa kytkeytyviä. Olen käsitellyt haastatte- luissa esiintyviä näkökulmia mielestäni niihin sopivimpien modaliteettien kautta, mutta mahdollisuuksia soveltaa modaliteetteja olisi muitakin. Olen muodostanut modaliteeteista pareja, jotka teemoina mielestäni kytkeytyivät toisiinsa nuorten keskusteluissa. Ensin käyn läpi ensisijaisesti työpaikan saamiseen liittyviä, ulkoisia haasteita, joita nuoret olivat kohdanneet. Näitä teemoja olen valinnut tarkastella erityisesti modaliteettien *osata* ja *voida* näkökul- mista. *Osata*-modaliteetin koen tuovan näkyväksi niitä omaan osaamiseen liittyviä tekijöitä, jotka vaikuttavat nuorten itse kokemiin toiminnanmahdollisuuksiin työelämässä. Oma osaa- minen esiintyi nuorten puheissa erityisesti oman koulutustaustan tai työkokemuksen kautta. *Voida*-modaliteetti taas nostaa esiin niitä ulkoisia, esimerkiksi rakenteellisia tekijöitä, jotka voivat rajoittaa toimintamahdollisuuksia ja vaihtoehtoja esimerkiksi työpaikkaa haetta- essa. Nuorten keskusteluissa nämä kaksi modaliteettia kytkeytyivät toisiinsa lähinnä työllisty- miseen tai kouluttautumiseen, sekä tarvittavan avun hakemiseen liittyvinä haasteina.

Seuraavaksi tarkastelen nuorten työelämään ja työttömyyteen liittyviä arvoja ja tunnekokemuksia. Näitä ilmentävät modaliteetit *tuntea* ja *täytyä*. Olen valinnut yhdistää nämä kaksi modaliteettia yhteen kappaleeseen, sillä nähdäkseni ne kuvastavat yhdessä nuorten kuvailemia positiivisia ja negatiivisia tunnekokemuksia, joita he työttömänä tai töissä ollessaan ovat kokeneet ja pohtineet. *Täytyä*-ulottuvuuteen liittyvät kokemukset kertoivat niistä esteistä ja rajoituksista, joita nuoret ovat työelämässä tai sinne hakeutuessaan kokeneet. Tällaisia ovat esimerkiksi kielteiset asenteet pitkiä työttömyysjaksoja kohtaan työnhaussa tai työelämän näkeminen yleensäkin ensisijaisesti pakkona. Näihin näen kytkeytyvän myös *tuntea*-ulottuvuuden, joka puolestaan kuvailee niitä negatiivisia ja positiivisia tunnekokemuksia, joita nuorilla on ollut työelämään liittyen. Tunteisiin liittyvät myös erilaiset arvostukset, kuten yhteiskunnan arvot, jotka voivat myös olla *täytyä*-ulottuvuuteen liittyviä normatiivisia rajoitteita.

Modaliteeteista viimeisinä käsittelen *kyetä* ja *haluta* -ulottuvuuksia. *Kykenemisen* modaliteetin avulla tarkastelin aineistossani sitä, miten nuoret arvioivat ja kokivat työelämän vaikuttavan heidän terveyteensä, tai miten heidän terveytensä, kuten mahdollinen kuntoutumisprosessinsa, vaikuttaa heidän työelämään hakeutumiseensa. Kykenemisellä viitataan siis yleensä ruumiillisiin mahdollisuuksiin tai esteisiin. *Haluta*-modaliteettiin kiteytyvät nuorten tavoitteet, päämäärät ja toiveet työelämään liittyen. Valitsin nämä kaksi modaliteettia samaan lukuun, sillä pystyin näin tuomaan esiin erityisesti niiden nuorien näkemyksiä, joilla oli selkeitäkin tavoitteita ja toiveita työelämää kohtaan, mutta kokivat myös, ettei esimerkiksi heidän terveydentilansa mahdollistanut vielä näiden saavuttamista.

5.1 Oma osaaminen, työkokemus ja työpaikkojen saatavuus – Toimijuuden modaliteetit *osata ja voida*

Jyrkämän (2008, 195) toimijuuden modaliteeteista *osata*-ulottuvuus viittaa yksilön taitoihin ja tietoihin, joita tämä elämänsä aikana on kerännyt tai tulee keräämään. *Osaamisella* Jyrkämä viittaa erityisesti suhteellisen pysyviin taitoihin ja tietoihin, kun taas vertauksena modaliteeteista *kykeneminen* on enemmän aikaan sidonnaista ja kontekstisidonnaista pystyvyyttä. Nuorten ryhmäkeskusteluissa pohdittiin, millaiset tekijät työelämässä vaikeuttavat työelämään osallistumista. Osa haastateltavista koki, ettei oma työkokemus tai koulutus ole riittävää. Koettiin, että erityisesti oman alan tai oman unelma-alan vaatimukset ovat liian korkeita suhteessa omaan osaamiseen tai kokemukseen. Yhdessä ryhmäkeskustelussa keskusteltiin siitä, millaisia haasteita omaan osaamistasoon ja sen esille tuomiseen voi liittyä työhaussa. Eräs haastateltavista kertoi kouluttautuneensa haluamalleen alalle, mutta kokeneensa vaikeuksia työllistyä kovan kilpailun ja korkeiden osaamisvaatimusten vuoksi. Nuoret keskustelivat siitä, miten kokemusta on vaikea päästä kerryttämään, jos ensimmäisenkin työpaikan saaminen on vaikeaa alan koulutuksesta huolimatta.

Seuraavassa sitaatissa yksi nuorista nostaa esiin työkokemuksen määrän korostamisen ongelmallisuuden työhaussa. Hän esitti, että juuri kokemuksen puute ja sen kartuttamisen vaikeus ovat merkittäviä syitä nuorten työttömyydelle:

“4. Ryhmähaastattelu, H2: Osaatteks te sanoa et mistä nuorten työttömyys yleisesti johtuu. Tietysti paljon puhutaan, et on nuoria työttömänä?”

N2: No mä oon aina kritisoinut jotenkin sitä, että pitäis olla kauheesti kokemusta. Mut sit sä et kuitenkaan pääse siihen sun ensimmäiseen työpaikkaan tai välttämättä siihen mitä sä opiskelet niin kauheen helpolla, koska sulla ei tietenkään oo kokemusta, jos et ikinä oo sitä työtä tehnyt. Mut sit sitä pitäis olla, et pääsis esimerkiksi kesätöihin harjoittelemaan sitä työtä, et se on vähän semmonen typerä rakennelma.”

Omaan osaamiseen suhtauduttiin myös varauksellisesti ja epäiltiin omia mahdollisuuksia pärjätä opiskelussa. Erään haastateltavan haaveena oli ammatti, johon vaaditaan pohjakoulutuksena ylioppilastutkinto. Hän kuitenkin koki, ettei tulisi selviämään lukiosta, eikä siksi kykenisi kouluttautumaan itseään aidosti kiinnostavalle alalle. Aineistoni nuorten puheenvuoroissa myös omaa työelämäosaamista kohtaan oltiin toisinaan epäileväisiä. Epäilyjä perusteltiin puuttuvalla koulutuksella tai suppealla työkokemuksella. Oman osaamisen ei uskottu vastaavan työelämän kovia kriteerejä, eikä oman kilpailukyvyyn koettu riittävän kovassa kilpailussa työpaikoista. Tätä kautta myös koettiin, ettei oman kokemuksen kartuttamiselle annettu mahdollisuuksia, jos ei osannut tuoda omaa osaamistaan tarpeeksi hyvin esille työnhaussa. Erityisesti uran alkuvaiheessa alkuun pääseminen koettiin haastavaksi, jos nuori ei ollut onnistunut keräämään työkokemusta esimerkiksi kesätöistä. Epäusko omia kykyjä kohtaan esti osaa nuorista hakeutumasta itseä kiinnostavalle alalle tai siihen johtavaan koulutukseen. *Tuntea*-modaliteetti avaa myös näkökulman tulkita nuorten epäileviä keskusteluja omasta osaamisestaan. Voidaan esimerkiksi kysyä, puuttuuko nuorelta aidosti niitä olennaisia tietoja tai taitoja, joita tulisi olla jo töitä haettaessa, vai onko kyse enemmän tunneperäisestä kokemuksesta siitä, ettei osaa tarpeeksi. Kyse voisi olla siis tunteesta, että työelämän vaatimukset ovat kovia ja niihin on omalla osaamisella vaikea vastata.

Modaliteeteista *voida*-ulottuvuus viittaa toiminnan mahdollisuuksiin, joihin esimerkiksi erilaiset rakenteet ja tekijät vaikuttavat (Jyrkämä 2008, 195). Kuvaillessaan työnhaussa kohdanneita vaikeuksia nuoret kertoivat niistä työelämässä esiintyvistä rakenteista ja tekijöistä, jotka osaltaan vaikuttavat nuorten mahdollisuuksiin työllistyä. Esimerkiksi yhtenä syynä työllistymisen haastavuudelle mainittiin se, että työnantajat ovat valmiita ottamaan ensisijaisesti mieluummin palkattomaan työkokeiluun tai -harjoitteluun, kuin palkkatöihin. Yhdessä keskusteluista tämän ajateltiin johtuvan työnantajien korkeasta kynnyksestä palkata uusia työntekijöitä. Eräs nuori kertoi väsyneensä suorittamaan pelkästään palkattomia harjoitteluita ilman varmuutta tulevaisuudesta ja pysyvistä, palkallisesta työsuhteesta. Oman alan töiden tekeminen pitkään palkatta herätti tunteita siitä, että oma työpanos on merkityksetöntä ja helposti korvattavissa. Ryhmäkeskusteluissa esiin nousi myös sukupolvisuus ja näkemys siitä, että Suomen taloustilanne ei pysty mahdollistamaan samanlaisia mahdollisuuksia työllistyä, kuin se on tarjonnut nuorten omille vanhemmille. Osa nuorista koki, etteivät tule koskaan tienaamaan

niin hyvin kuin vanhempansa. Tämän nähtiin vaikuttavan omaan motivaatioon työllistyä alentavasti.

Voida-modaliteetti kytkeytyi *tuntea*-modaliteettiin puheenvuoroissa, joissa nuoret kuvailivat lopettaneensa tai kieltäytyneensä työpaikoista, jotka kokivat itselleen sopimattomiksi. *Voida*-ulottuvuudessa on kyse mahdollisuuksista ja vaihtoehtoista, ja päättäessään elää mieluummin tukien varassa kuin tehden työtä, joka on itselle haitaksi, nuoret loivat itselleen vaihtoehtoja. Näin tehdessään he kuuntelivat omia arvioitaan ja tunteitaan siitä, onko heistä järkevää tehdä työtä, joka on omaa hyvinvointia heikentävää. Seuraavassa aineisto-otteessa yksi nuorista kertoo omasta rajanvedostaan, jossa kieltäytyy tekemästä työtä, joka on itselle sopimattomaa, vaikka kokee sen osittain sotivan suomalaisen työntekoon liittyvän arvomaailman kanssa:

“3. Ryhmähaastattelu, N2: Se on mun mielest tämmönen ehkä suomalainen yleisjuttu, et ihan sama mitä tehhään pittää pärjätä.

N3: Siis kun siinä vaiheessa ne justinsa norsunluutornista huutelee sillai, että vaan pitäis tehdä töitä ja töitä, mutta onhan totta kai ihmisellä se oma rajansa mitä töitä haluaa tehdä, että en mäkkään halua tehdä puhelinmyyjän työtä, koska siihen mä en halua, mä en oo jankuttajaihminen toiselle ni se ei oo mulle niin, jos mä haluan kieltäytyä siitä, koska mä tiedän, et se on epämukavaa mulle niin totta kai se tekis mun elämästä sitten parempaa, koska se on vaan epämukavaa työtä.

N1: No se voi parhaimmillaan vaikuttaa sun työkykyyn myös.”

Sosiaaliturvan ja työnteon yhdistäminen nähtiin usein haastavana ja joustamattomana, ja vaikka omaan elämäntilanteeseen koettiin sopivan paremmin osa-aikaisen ja pätkätyön tekeminen, rahallisesti se koettiin kannattamattomaksi. Muun kuin kokopäivätyön ottaminen vastaan koettiin riskiksi, jonka seurauksena voi olla omien tukien myöhästymisen tai jopa menettäminen. Ylipäättään tuen hakeminen ja oikean tuen saaminen koettiin liian vaikeaksi. Oma haastava elämäntilanne, avun hakemiseen liittyvä häpeä tai tuen hakemisen vaikeus saattavat estää monia pääsemästä avun piiriin. Nuoret ajattelivat, että tuen piiristä jää moni apua aidosti tarvitseva edelleen pois. Oikeanlaisen avun löytyessä se voi kuitenkin parantaa omaa

tilannetta ja kasvattaa toimintamahdollisuuksia elämässä. Työnantajat, yleinen taloudellinen tilanne ja tukijärjestelmä toimivat siis esimerkkeinä niistä tahoista, jotka vaikuttavat nuorten mahdollisuuksiin työllistyä.

Seuraavassa sitaatissa yksi nuorista kertoo omia näkemyksiään ja kokemuksiaan sosiaaliturvajärjestelmästä. Sitaatti on osa keskustelua, jossa muutkin nuoret kertoivat kokemuksistaan TE-toimiston ja Kelan kanssa. Nuoret kuvailivat Kelan järjestelmää vaikeaselkoiseksi. Ongelma, joka nuorten puheissa toistui, oli kokemus siitä, etteivät he tulleet aidosti kohdatuiksi sosiaaliturvajärjestelmän työntekijöiden toimesta. He kuvailivat tapaamisten olleen lyhyitä ja mekaanisia, sekä kokivat olleensa vaivaksi. Nuoret kokivat, että häpeän kokemukset vaikeuttivat avun hakemista ja kynnys hakeutua avun piiriin on yhä liian korkea:

“6. Ryhmähaastattelu, N1: Mutta mä tavallaan, mä toivon, että se järjestelmä niinku helpottuu, mutta myös se, että se, *että näistä asioista puhutaan ääneen*. Ja ne, ketkä on mennyt sen rumban läpi, niin vaatii siihen parannuksia, ettei jotain tiettyä väkeä, niinku tiettyä tavaltaan niinku osuutta kansasta kohdella huonommin sen takia, että ne tulee sen avun piiriin. *Tosi moni jää just sen vaikeuden tai häpeän takia pois siitä avun piiristä, mistä puhutaan, että se on kaikille avoinna*. Ja mun on helppo puhua nyt, kun mä voin paremmin. Mutta jos mulla ei ois silloin seissyt yhtä ihmistä, joka oikeasti istuu siin vieressä ja kattoo, että mä soitan, että mä rohkenen laittaa sähköpostia. Asiat ois pitänyt tavallaan... *niitä väitetään, että ne on helppoja, että se kynnys on matala, mutta sille ihmiselle, joka on siinä avuntarpeessa, niin se ei ole*.

H2: Ei tietenkään.

N1: Ja mä koen, että se ei oo niinku sanoin, että mä voin allekirjoittaa *monimutkaisen ja vaikeaselkoisen*, mutta se on mun mielestä myös niinku *alentava, hylkivä* ja ihan niinku *kylmä*.”

Keskusteluissa nuoret usein kuvailivatkin saaneensa lopulta tarvitsemaansa apua, mutta kokivat sen olevan kohtuuttoman työn ja vaivan takana. Erityisesti palveluihin liittyvät alentavat tunnekokemukset koettiin esteenä palveluihin hakeutumiselle tai niiden piirissä pysymiselle. Sosiaaliturvajärjestelmän siis koettiin tarjoavan apua ja mahdollisuuksia, eli vahvistavan nuorten toimijuutta *voida*-modaliteetin osalta. Avun hakemiseen ja sen piirissä olemiseen liittyy kuitenkin voimakkaita tunnekokemuksia, jotka voivat jopa estää nuorta hakeutumasta

avun piiriin. Tästä näkökulmasta *tuntea*-modaliteetti vaikuttaa yksilön mahdollisuuksiin, joita sosiaaliturvajärjestelmän avulla on pyritty luomaan. Edellisen sitaatin nuori kertoo voivansa puhua näistä vaikeuksista nyt voidessaan jo paremmin. Tässä on nähtävissä paitsi oman parantumisen tarinallisuus, myös siihen kietoutuva toimijuuden ajallisuus. Kuntoutusprosessiin nähdään liittyvän tarinallisuutta, jolla yksilöt ymmärtävät ja tulkitsevat omaa sairauttaan. Se, missä yksilö kokee milläkin hetkellä olevansa prosessissa, vaikuttaa merkittävästi siihen, millaisia toiminnanmahdollisuuksia hän kokee itselleen mahdollisiksi. Parantuminen saattaa mahdollistaa paremmin omien kokemusten jakamisen. (Hänninen & Valkonen 2000, 141–156.) Tässä nuoren toimijuus rakentuu siis tämän omaan tulkintaan parantumisprosessista. Sitatista tulkitseen, ettei hän olisi kokenut pystyvänsä kertomaan omista kokemuksistaan aikaisemmin voidessaan huonommin. Tästä näkökulmasta sitaatissa on siis nähtävissä myös piirteitä *kyetä*-modaliteettiin liittyen, sillä nuoren toimijuus on erityisen aikasidonnaista.

5.2 Työhön ja työttömyyteen liittyvät arvot ja tunnekokemukset – Toimijuuden modaliteetit *täytyä* ja *tuntea*

Jyrkämän toiminnan modaliteeteista *tuntea*-ulottuvuus pyrkii kuvailemaan toimintaan liittyvien tunteiden ja arvostusten merkityksiä (2008, 195). Työtä tehdessä tunteiden merkitys näkyy haluna tehdä työtä, joka vastaa omia arvoja. Nuoret haluavat myös kokea itsensä merkityksellisiksi ja arvostetuiksi paitsi työelämässä, myös työttömyysaikana. Tunteet ovat mukana ohjaamassa omaa motivaatiota, joka vaikuttaa yksilön toimintakykyyn.

Ryhmäkeskusteluissa työntekoon ja työelämään yhdistettiin erilaisia tunnekokemuksia. Kysyttäessä, millainen työ olisi mielekästä tai ihanteellista, useampi nuori nosti esiin onnistumiskokemusten tärkeyden. Ihanteellisen työn ajateltiin keskusteluissa liittyvän omiin mielenkiinnonkohteisiin ja mahdollistavan itselle tärkeiden asioiden tekemisen. Jos työ ei vastaakaan omia kiinnostuksenkohteita, tulisi sen kuitenkin olla palkitsevaa. Tunne siitä, että ei osaa tai

työnteko ei onnistu yrityksistä huolimatta, vie työltä mielekkyyttä. Nuorten mukaan työelämässä pitäisi saada tuntee, että omalla tekemisellä on merkitys. Jotkut nuoret mainitsivat myös haluavansa tehdä tarkoituksellista työtä, jossa saisi tehdä hyvää ja auttaa muita. Seuraava sitaatti on esimerkki yhdestä ryhmähaastattelussa käydystä keskustelusta, jossa pohdittiin, millainen työ on nuorten mielestä mielekästä. Nuoret kuvailivat onnistumiskokemusten ja palkitsevuuden merkitystä työnteossa:

“1. Ryhmähaastattelu, H: Minkälainen sit ois teidän mielestä kivaa tai tämmöistä mielekästä työtä?”

M3: No se mikä ois kivaa ja mielekästä. (kaikilta naurua).

M1: Mun mielestä ehkä semmoinen mikä vastaa niitä oma vahvuuksia, mielenkiinnon kohteita ja se missä niin kun sä saat ite toteuttaa periaatteessa ittees. Mulle on ainakin tärkeitä työssä se, et mun oma kädenjälki näkyis mahdollisesti siinä ja palkitsis sitä kautta sitten. Ehkä noin mä ajattelen ton.

N1: Mun mielestä se onnistumiskokemus on tärkeä, et oli se työ mikä tahansa, et ei semmoista työtä jaksa tehdä missä jatkuvasti on sellainen olo, että mä en osaa, tää ei onnistu.”

Työttömyyden puolestaan koettiin lisäävän tunteita merkityksettömyydestä. Nuoret kertoivat olevansa aktiivisia elämässään, mutta kokivat tulleen arvostelluksi nimenomaan työttömyytensä vuoksi laiskoiksi. Yhteiskunta heidän mukaansa arvostaa ja tunnistaa ensisijaisesti kokopäivätyön tekemisen. Tämä näkyy esimerkiksi sukulaisten ja perheen kanssa keskustellessa. Osa nuorista kertoikin haluavansa töihin, jotta kokisivat itsensä hyödyllisiksi ja säästyisivät läheisten ihmisten arvosteluilta.

Seuraavassa sitaatissa nuori kuvailee, miten työ näyttäytyy hänelle merkittävänä asiana yhteiskunnassa. Hänen mukaansa työn kautta on mahdollista kokea, että on tärkeä ja tarpeellinen osa yhteiskuntaa. Kääntöpuolena tälle merkityksellisyyden kokemukselle on työttömänä oleminen, jolloin nuori oli kokenut olevansa yhteiskunnalle merkityksetön:

“6. Ryhmähaastattelu, N3: Kyllä, ja semmoinen niinku kans laajempi joku oman elämän... tai niinku että vaikka se on tavallaan tosi ankea ajatus, että *olen arvokas yhteiskunnalle vaan, kun teen jotain tuottavaa*, mutta kyllä siis mulla ainakin semmoinen niinku joku, että olen merkityksellinen tässä yhteiskunnassa, että *sillä mitä mä teen, niin on myös jotain väliä* ja mua niinku *tarvitaan* ihan siis silleen. Niin ehkä etenkin sen takia kaipaas sitä, että koska nyt *tuntuu, että pariin vuoteen en ole ollut merkityksellinen*, tai en oo tehnyt mitään, vaikka mikä ei myöskään siis oo totta sinänsä (naurahdus), mutta niinku tulee semmoinen *olo*.”

Työelämään ja yhteiskuntaan liitettiin haastatteluissa monimutkaisia tunteita, joiden kuvailtiin johtuvan työelämän kylmistä arvoista. Läheisten ihmisten lisäksi eräs nuori kertoi tulleensa arvostelluksi TE-toimistossa, kun oli pyrkinyt hakemaan osa-aikaista työpaikkaa. Toimiston työntekijä oli kuvaillut osa-aikatyötä liian huonopalkkaiseksi “hyväntekeväisyystyöksi” ja todennut tukien todennäköisesti kärsivän osa-aikatyön löytyessä. Ryhmäkeskusteluissa keskusteltiin yhteiskunnan ja työelämän arvoista yleisemminkin. Osa nuorista koki, että tuottavuus ja talouskasvua lisäävät, rahalliset arvot menevät liian usein yhteisen hyvän ja auttamisen edelle. Työelämässä tämä näyttäytyy täysipäiväisen työn ihannoimisena ja joustamattomuutena esimerkiksi tukijärjestelmissä muita työnteon ja osallistumisen muotoja kohtaan. Heidän kokemuksensa oli, että yhteiskunta arvostaa tuottavuutta ja kokopäiväisen työn tekeminen on ensisijainen tapa osoittaa olevansa hyödyllinen.

Keskusteluissa nousi esiin nuorten kriittisyys kahdeksantuntista työpäivää kohtaan. Eräs nuori esitti, että kokopäivätyö ei olisi välttämätöntä yhteiskunnassa ja että ihmisten tarpeet saataisiin tyydytettyä vähemmälläkin työmäärällä. Työelämä ja talous kuitenkin edellyttävät, että töitä tehdään mahdollisimman paljon, sillä se pitää kulutusyhteiskunnan elinvoimaisena. Hänen mukaansa työelämän rakenteita ja sen myötä myös yhteiskunnan arvoja on tämän vuoksi vaikea muuttaa. Työelämä ja kulutusyhteiskunta ovat myös ympäristön kannalta kestäättömiä ja tämän vuoksi hän esitti, että työelämää tulisi pystyä muuttamaan. Seuraava sitaatti on hänen esittämänsä puheenvuoro, jonka halusin sisällyttää kokonaisuena, vaikkakin melko pitkänä, analyysiini, sillä koen sen kiteyttävän kuvaavasti sitä kritiikkiä, jota nuoret keskusteluissa esittivät:

“6. Ryhmähaastattelu, M1: No mun mielestä niinku se työelämä, miten se toimii, niin kyllä niinku hyvin vahvasti yhteistä kulutusyhteiskuntaa. Ja senkin takia, että kulutusyhteiskunnan idea on, että me tuotetaan paljon enemmän kuin mitä me tarvitaan. Ja sitten se täytyy, siihen täytyy löytää niinku ostajia, että se systeemi pysyy niinku kasassa. Musta vaikuttais, että mitä mä oon asioista tutustunut, että meidän ei oikeastaan tarttis läheskään niin paljon tehdä niinku läheskään niin paljon töitä, että me voitais meidän tarpeet tyydyttää. Mutta kun meidän täytyy, systeemi on vaikea, vaikea muuttaa, että meidän, että meidän pitää tehdä, vaikka me voitais paljon vähemmällä työmäärällä niinku tulla toimeen kaikki. Niin meidän täytyy edelleenkin tehdä tätä kahdeksantuntista työpäivää, vaikka onhan se niinku, muinaisista ajoista vähentynyt se työ, mutta ei samassa suhteessa kuin mitä teknologinen, edistys on niinku mahdollistaisi. Sen takia me tuotetaan sitä kaikkea ylimääräistä, ja kulutusyhteiskunta on syntynyt sen takia, että tulee... että löytyy se... että kulutetaan se kaikki, kaikki se ylijäämä, mitä me tuotetaan, että se systeemi pysyy jotenkin kasassa. Ja sitten, kun otetaan huomioon niinku luonnonvarojen rajallisuus ja sellaiset seikat, niin se tuntuu hyvin kestävämmältä se systeemi mulle. Ja että sen takia mä oon kriittinen tätä työelämää... sellaisena kuin mitä se nyt, nyt tällä hetkellä on, niin sitä kohtaan. “

Joidenkin nuorten saama viesti yhteiskunnalta on siis ollut, että vain täysipäiväinen työ on kannattavaa ja arvostettavaa. Oma elämäntilanne kuitenkin monilla haastatteluihin osallistuvilla nuorilla oli sellainen, ettei kokopäivätyön tekeminen ole mahdollista esimerkiksi oman sairauden vuoksi.

Osa nuorista myös itse koki, ettei esimerkiksi pätikätyön tekeminen ole taloudellisestikaan kannattavaa. Kun keskusteluissa pohdittiin, millaisia merkityksiä työllä on elämässä, työtä kuvailtiin itseilmaisun ja hyödyllisyyden lisäksi lähinnä välttämättömäksi pakoksi. Haastatteluissa esiintyi näkemyksiä, joiden mukaan työ on ensisijaisesti välinearvo, jonka avulla saavutetaan muita, itselle tärkeämpiä asioita elämässä. Työstä saatavalla palkalla on mahdollista tehdä tai hankkia asioita, jotka tuovat merkityksellistä sisältöä omaan elämään. Työ nähtiin myös välttämättömyyden lisäksi toimintana, joka antaa myös sisältöä ja rytmiä arkeen. Haastatteluissa nuorille esitettiin väite “työ on olennainen ja tärkeä osa elämää”. Osa nuorista koki, että parhaimmillaan työ voi olla merkityksellinen osa elämää, joka mahdollistaa itselle mielekkäiden asioiden aikaansaamisen. Osa näki työn taas enemmän välinearvoisena tekemisenä, jonka tarkoituksena on lähinnä mahdollistaa selviäminen. Seuraavassa sitaatissa on erään nuoren antama vastaus väitteeseen. Hän kertoi näkemyksiään työn merkityksellisyydestä:

“4. Ryhmähaastattelu, N2: Toi on vähän sellainen tai siis mä mietin sen aina niin, et kun ihminen on kuitenkin. Se on sellainen eläin, että se tekee niin kun selviytymisensä eteen aika paljonkin asioita. Niin se et alun perin on sit just keräilty jotain ruokaa. Varmaan aika suuri osakin päivästä ja tehty semmoisii selkeitä oman porukan selviytymiseen suuntaavia asioita. Niin sitten jotain tarvii olla, että pysyy tavallaan siis virikettä. Koska muuten sit kuitenkin tylsistyy ja alkaa käydä arki kurjaksi. Mutta en mä nyt välttämättä sanois et niin kun työ sellaisenaan kun se nykyään on hyvin usein tai monessa tapauksessa. Niin et se ois välttämättä kauhean tärkeä osa. Se on vaan joku minne mennään kun ei oo mitään parempaakaan tekemistä tai ei pysty välttämättä tekemään muuta, et se on jotain pakollista mitä vaan suoritetaan.”

Työ nähtiin siis myös välttämättömänä suorituksena ja virikkeenä arjessa. *Täytyä*-toimijuuden modaliteetti pitää sisällään kaikki fyysiset ja sosiaaliset esteet, pakot ja rajoitukset. Nämä voivat siis olla esimerkiksi normatiivisia tai moraalisia sosiaalisia esteitä. (Jyrkämä 2008, 195.) Osa nuorista koki työelämään osallistumisen itsessään pakkona, jota ylläpitävät muun muassa erilaiset normatiiviset odotukset yhteiskunnassa. Työn tekeminen ja työttömänä oleminen ovat myös välillisesti yhteydessä rahaan, jonka määrä puolestaan säätelee, millaisia mahdollisuuksia yksilöllä on. Työelämään pääsemisessä on myös erilaisia rajoituksia, jotka saattoivat oman sairauden lisäksi liittyä esimerkiksi omaan työttömyysjaksoon. Työttömyyden koettiin antavan erilaisia merkityksiä työnhakuprosessissa. Työttömäksi leimaaminen koettiin erityisesti vaikeuttavan työnhakua. Osa nuorista kertoi työhaastattelutilanteista, joissa he ovat joutuneet selittämään haastattelijalle pitkien työttömyysjaksojen syitä. Aina jaksoille ei ole ollut muita syitä kuin työnhaun pitkittyminen, mutta nuoret kokivat sen antavan jo itsessään huonon kuvan työhakemuksessa. Pitkittyneet työttömyysjaksot myös tarkoittivat, ettei nuorilla ollut töistä saatavia hyötyjä, kuten kokemusta tai verkostoja auttamaan ja tukemaan työnhakua. Oma asuinpaikkakunta saatettiin myös nähdä rajoittavana tekijänä, jos oma alan töitä ei ole ollut saatavilla tai kilpailu työpaikoista on koettu kohtuuttoman kovaksi. Tällöin työ on toiminut motivaationa muuttaa paikkakunnalta toiselle, usein lähinnä pienemmästä kaupungista isompaan. Työhön hakeutuminen voi siis vaikuttaa merkittävästi myös muihin isoihin valintoihin elämässä.

5.3 Työssä jaksaminen ja työelämälle asetetut toiveet suhteessa omaan hyvinvointiin – Toimijuuden modaliteetit *kyetä ja haluta*

Toimijuuden modaliteeteista *haluaminen* liittyy yksilön motivaatioon, päämääriin ja tavoitteisiin (Jyrkämä 2008, 195). Ryhmähaastatteluisissa nuoret kävivät paljon keskustelua siitä, millainen työ olisi omaa hyvinvointia tukevaa ja auttaisi heitä pääsemään omiin päämääriinsä. Keskusteluissa mainittiin tärkeinä työn ominaisuuksina onnistumisen kokemukset, palkitsevuus ja mukava työilmapiiri. Palkka herätti myös keskustelua, sillä joillekin työn mielekkyys oli tärkeämpää kuin palkan määrä, toisille oli taas ensiarvoista saada työstä kuin työstä kunnollinen korvaus.

Seuraavassa sitaatissa nuoret keskustelivat heidän suhtautumisestaan työn mielekkyyteen ja sen suhteesta palkkatasoon. Sitaatin nuoret kokivat, että työn mielekkyys on tärkeämpää kuin hyvä palkka. Jälkimmäinen nuorista toteaa myös tottuneensa elämään niukoilla tuloilla, eikä koe ongelmalliseksi mahdollisuutta joutua elämään pienillä tuloilla, kunhan työ olisi kuitenkin kiinnostavaa ja mielekästä:

“4. Ryhmähaastattelu, N1: Ja jotenkin itellä on myöskin on ollut se realiteetti jotenkin et ok, että ehkä haluis luovalle alalle. Ok silloin on surkee palkka. Niin kun ei oo hyvä työllistyminen. Saattaa olla tulot tiukilla. Nyt jotenkin ite on niinku ihan täysin silleen, et ok hyväksyn tämän. Tai siis jotenkin on ollut pienestä pitäen semmoinen jotenkin jo asenne sitä kohtaan, että *se on paljon tärkeämpää se työn sisältö*. Jotenkin silleen et siihen on valmistautunut, et silleen et on valmis ottamaan sen toisenkin puolen siinä.

H2: Tai on valmis ehkä elämään pienemmillä tuloilla eiks niin?

N1: Niin joo.

N2: No mä voin kyl kans olla siis mä oon ihan sitä mieltä just et sisältö on tärkeämpää kun hyvä palkka, koska no mä oon oikeastaan aina elänyt silleen tosi tiukoilla rahoilla. Niin sit on silleen *ihan sama* (naurahdus). Tähän on jo niin *totuttu*, että sillä ei ole enää niin merkitystä silleen, et kunhan sit ois tosiaan kiinnostava homma mitä tehdä tai kiinnostavia hommia.”

Jälleen nuoret kokivat, että mielekkäys menee palkkatason edelle keskusteltaessa siitä, mitä työelämältä tulevaisuudessa haluaisi. Nuoret eivät kuitenkaan ainakaan tuoneet keskustelussa esiin mahdollisuutta, että työ voisi olla yhtäaikaisesti mielekästä ja hyväpalkkaista. He kokivat siis joutuvansa tekemään näiden asioiden välillä valinnan pohtiessaan omia urapolkujaan.

Palkan merkityksellisyys vaikutti kasvavan, jos nuori oli joutunut tekemään paljon työkokeiluja tai muuten matalapalkkaisia töitä. Monilla oli myös toive oman työuran avulla saavutettavasta taloudellisesta vakaudesta ja turvallisuudesta tulevaisuudessa. Seuraava sitaatti on osa keskustelua, jossa pohdittiin yleisesti nuorten suhtautumista työntekoon. Keskustelussa haastattelija herätti keskustelua nuorten työelämään suhtautumisesta nostamalla esiin väitteen, jonka mukaan nuoret toisinaan vieroksuivat työntekoa. Haastateltavat nuoret katsoivat, että nuoret ovat usein myös valmiita tekemään palkatonta työtä, kunhan se on kiinnostavaa ja auttaa pääsemään uralla eteenpäin. Osa nuorista kuitenkin koki, että esimerkiksi erilaisista palkattomista harjoitteluista ja työkokeiluista voi olla haastavaa päästä palkallisiin töihin, vaikka kokisi oman osaamisensa riittävän siihen. Sitatissa nuori kuvailee omaa uraansa ja kertoo tehneensä useaa erilaista palkatonta työtä, ja toivovansa saavansa tehdä palkallista työtä tulevaisuudessa:

“1. Ryhmähaastattelu, M2: Mä tein tos CV:tä muutama vuosi sitten ja lask... Kun mä pistin siihen asioita mitä kaikkea mä oon tehnyt. Niin mä laskin, et mä oon tehnyt enemmän ilmaiseksi töitä elämässäni kun palkalla. Kaikkee työharjoittelua, työkokeilua ja vapaaehtois-työtä ja tämmöistä. Mitä vanhemmaks mä tuun niin sitä enemmän alkaa tuntuun siltä. Kyl se palkan saaminen on joskus ihan kivaa. Korvauksen saaminen siitä mitä tekee. Mä oon kuitenkin tehnyt ihan ammattia vastaavaa työtä. Tai siis en mä ollut vielä valmistunut silloin. Mä tein mun tutkintoa loppuu minkä mä jätin kesken. Mut et jos mä oisin valmistunut. Niin mä tein sen alan töitä puolivuotta työkokeilun kautta ilmaiseksi. Kun kattoo sitä mun paltutetta mitä mä sain sieltä niin sitä ois voinut saada palkkaakin kyllä kaiken sen työmäärän hyväksi.”

Huoli rahasta ja omat toiveet työn mielekkyydestä olivat joidenkin nuorten puheissa ristiriidassa keskenään. Heidän näkemyksissään mielekkään työn, josta saisi hyvää palkkaa, löytäminen on hyvin vaikeaa. Työn pitäisi myös vastata omia arvoja ja sopia omaan elämäntilanteeseen. Osa nuorista kertoi jo kokeilleensa muutamia uramahdollisuuksia, mutta todenneet sitten, etteivät ne ole olleet sopivia heidän persoonilleen. Useammassa haastattelussa nuoret nostivat esiin puhelinmyynnin, joka joustavuudellaan sopi osalle nuorista, mutta moni koki sen myös itselleen sopimattomaksi työmuodoksi. Joillakin myös se, minkä itse kokivat mielekkääksi tekemiseksi, ei välttämättä vastannut heidän käsitystään siitä, minkä yhteiskunta määrittelee järkeväksi. Omaan uraan liittyvät valinnat vaikuttivat haastavan suurilta päätöksiltä niille, jotka eivät tieneet, mitä työelämältä halusivat. Jotkut taas tiesivät, mitä haluaisivat tehdä, mutta kokivat sen olevan liian paljon ristiriidassa sen yleisen käsityksen kanssa, mitä pitäisi tai olisi järkevää tehdä. Näissä tilanteissa *haluta*-modaliteetti on ristiriidassa *täytyä*-modaliteetin kanssa. Yhteiskunnan asenteiden koetaan rajoittavan ja ohjaavan omaa työelämäsuuntautumista omia haluja ja toiveita enemmän.

Seuraavassa sitaatissa yksi haastateltavista kertoo omista pohdinnoistaan, jotka ovat vaikuttaneet hänen urasuunnitelmiinsa. Hän kuvailee työttömyytensä johtuvan vaikeudesta päättää, tekisikö itselle mieluista ja merkityksellistä työtä, vai työllistymisen kannalta varmempaa ja mahdollisesti hyväpalkkaisempaa työtä. Haastateltava kertoo, ettei ole pystynyt päättämään urapolkua, jolla haluaisi pysyä loppuelämänsä:

“4. Ryhmähaastattelu, N1: Lähinnä ite jotenkin oon ajatellu et aina on vähän niin kun et A ja B urat tai semmoiset urasuunnitelmat, et A on se niin kun se unelma joka ois just se mieluisa ja merkityksellinen työ. Mut sitten se ei oo ehkä se järkevä. Elikkä B ois se mitä kantsis tehdä. Ja silleen ehkä just sen vois liittää siihen, et miks on työttömänä on se, että on se ettei pysty päättämään, koska pitäis niin kun jotenkin koittaa mieltä että haluaisin kumminkin tehdä jotain mitä tulen tekemään sitten pitkään loppuelämäni. Mutta kumminkin pitäis ehkä kumminkin olla järkevä tai se, että ei osaa päättää. Veikkaan et se on enemmän sitä.

H: Saanks mä kysyy tarkentavan, et miks se ois järkevää?

N1: No siksi että siitä tulis ehkä vaikka nykyaikana se niin kun se työllisyysnäkökulma, et on aika hatarat joka alalla tai silleen ne ei oo ehkä hirveen turvatut. Niin siitä saattais tulla silti jostain järkevästä, josta järkevä ois sellainen ala jossa vois kuvitella että saisi toimeentulon joka tulee aika säännöllisesti ja on ns semmoinen turvallinen työ tai turvallinen ura.”

Sitaatissa nuori on siis asettanut itselleen tavoitteeksi löytää työuran, jolla toivoisi pysyvänsä loppuelämänsä. Tämän lisäksi hän kokee mahdollisuudet sekä itselle mielekkääseen työhön, joka olisi vakaa ja mahdollisesti myös hyväpalkkainen, pieninä ja ristiriitaisina. Parhaimmillaan työn nähtiin tukevan omaa hyvinvointia ja ehkäisevän syrjäytymistä. Työn tuoma merkityksellisyys ja rytmi arjessa antoivat motivaatiota pitää itsestä huolta. Nuoret myös kertoivat saaneensa aikaisemmista työpaikoistaan hyviä ystävyys-suhteita, jotka olivat jatkuneet töistä lähtemisen jälkeenkin.

Omasta jaksamisesta oltiin huolissaan erityisesti kokopäivätyöstä keskusteltaessa. Osa nuorista kertoi haluavansa tehdä kokopäivätyötä tulevaisuudessa, mutta olevansa huolissaan omasta terveydestään. Osa taas koki ensisijaisesti kokopäivätyöhön pyrkimisen järkevänä lähinnä yhteiskunnan asettaman paineen kautta. Nuoret kuvailivat tiettyyn tuntimäärään pyrkimisen stressaavana asiana työelämässä. He myös kyseenalaistivat täysipäiväisen työn tehokkuutta ja tuottavuutta. Osa nuorista ajatteli työn merkityksellisyyden itse ohjaavan omaa tekemistä ja tuottavuutta. Työ ei siis saisi olla sidottuna tiettyihin aikamääreisiin, vaan enemmänkin yksilön omaan jaksamiseen. He myös esittivät, että tällaisia tärkeitä merkityksellisyyden kokemuksia, jotka auttavat rytmittämään omaa arkea, voi löytää myös työelämän ulkopuolelta.

Seuraava sitaatti on katkelma keskustelusta, jossa pohdittiin, miten tärkeää on, että työ on mielekästä. Sitaatissa nuoret perustelivat mielekkyyden olevan tärkeää työhön laitettavan ajan ja merkityksellisyyden vuoksi. Jälkimmäisessä puheenvuorossa nuori nosti esiin perheen ja kasvatuksen mahdollisen merkityksellisyyden työelämään kohdistuvissa asenteissa. Nuori kuvaili haluavansa olla työelämässä mukana, sillä koki saavansa siitä paljon myös hyvää:

“6. Ryhmähaastattelu, H2: Niin, ja se on nimenomaan semmoinen mielekäs työ on tärkeää, onks se näin?”

N2: Kyllä, koska ihminen oikeasti palaa loppuun siinä vaiheessa, että jos on väärässä paikassa, koska se on niin iso osa sun arkea kuitenkin, että sä käyt duunissa.

N1: Sä *et välttämättä pala loppuun*, mutta sä et tee sitä niinku... tavallaan sä et anna ites-
täs sitten niinku vaihtoehtona, että joko silleen antaa liikaa, yrittää liikaa, niinku *menee sol-
muun syystä tai toisesta*. Tai sitten vaihtoehtoisesti se, että mennään vasemmalla kädellä. Ja
sitten niinku se ei kyllä edistä ketään, eikä mitään. Mä voin niinku... mä vastasin tähän, että,
että mä oon samaa mieltä, että se on olennainen ja tärkeä osa elämää. Mä en osaa kuvitella-
kaan, että, että mä niinku jatkaisin pidemmästi silleen, että mulla ei oo... tai välttämättä
se niinku... kaikille se ei ole se *työ, mutta työn kaltainen, että jonkunlaista runkoa, raken-
netta, suhteita, odotuksia, toiveita, tavoitteita, että siihen niinku yhdistyy mulla silleen kaik-
kea*. Tää tulee niinku, mä luulen, että tää on myös semmoinen perhekulttuurillinen asia (nau-
rahdus) tai semmoinen, että kukin varmasti ajattelee omalta kannaltaan,
mutta mä en niinku omassa ympyröissäni ja jotenkin perheessä, niin mä koen sen... en vaan
niiden niinku perhesuhteiden takia, mutta omana ittenäkin, niin tosi hankalaksi
olla niinku sen työmaailman ulkopuolella, että siitä saa tosi paljon hyvää. “

Nuoret kaipaavat siis mielekästä, omaa hyvinvointia tukevaa tekemistä ja toimintaa. Osa ko-
kee, että työelämä pystyy parhaimmillaan tarjoamaan omaa hyvinvointia tukevia elementtejä
ja tarkoitusta elämään. Osa taas kyseenalaistaa työelämärakenteita, kokopäivätyötä ja ylipää-
tään sitä, pitääkö työn olla ensisijainen väylä merkityksellisyyden kokemuksiin yhteiskun-
nassa.

Haastatteluissa nuorilta kysyttiin, haluaisivatko he tehdä kokopäiväistä palkkatyötä. Osa nuo-
rista kertoi olevansa valmiita tekemään kokopäiväistä työtä sopivan työn löytyessä. Kokopäi-
vätyöhön haluaminen oli kytköksissä kuitenkin omaan jaksamiseen. Kaikki eivät kokeneet ole-
vansa siihen valmiita. Seuraavassa sitaatissa on esimerkit vastauksista, joissa nuoret kokivat
kokopäivätyön tekemisen haastavaksi oman jaksamisensa kannalta:

“6. Ryhmähaastattelu, N3: No mä periaatteessa kans siis haluaisin joo, mutta se tuntuu tällä
hetkellä tosi, tosi *epärealistiselta*, että *niinku jaksais sellaista* tai siis silleen. Mä oon ollut ko-
kopäivätöissä elämässäni ehkä kolme kuukautta, ja mä oon sitten ollut osa-aikaisissa
töissä niinku pidempiäkin pätkiä. Oon opiskellut, ja oon opiskellut ja tehnyt töitä samalla,
että sekin (naurahdus) tavallaan ehkä laskettais. Mutta siis kyllä periaatteessa joo haluaisin

ja voisin, *jos vaan niinku jaksaa, ja että selviytyy siitä*. Niin mutta se, niin no en mä tiiä, on se ehkä realistista, mutta se vaan niinku tällä hetkellä tuntuu tosi (naurahdus) silleen.

N1: - - Jos mä nyt lähtisin tekeen kokopäivätyötä vaan sen takia, että se on kokopäiväistä ja siitä sais massia, ja mä saisin maksettua opintolainaa ja mä saisin jotain säästöön. Ja lähtisin vaan sillä niinku rullaan, että sen takia teen sitä työtä, niin mä en myöskään jaksais. Mä oon niinku opiskellut koko ikäni ja tehnyt siihen sivuun ja väliajoilla töitä. Ja se ei oo niinku, se ei oo toteutunut niinku mä halusin. Sitten, kun mä tavallaan teen sitä koaikaista, tällä hetkellä Suomessa niinku vallitsevaa tuntimäärää viikkoon, niin *en mä pysty jatkaan* sitä. Kyllä mä niinku haluaisin, mutta mä en koe myöskään, että se välttämättä on se kokopäiväisyys se sana. - -”

Loppuunpalaminen ja oman terveydentilan huononeminen ovat asioita, jotka huolettavat kuntoutuksesta työelämään siirryttäessä. Toimijuuden modaliteeteista *kykenemisen* ulottuvuus kuvastaa fyysistä ja psyykkistä kykenemistä ja niiden muodostamaa toimintakykyä. Kykeneväisyyteen liittyy siis olennaisesti yksilön terveydentila, joka voi ajoittain muuttua. Kykenemisen modaliteetti on siis sidoksissa voimakkaasti aikaan. (Jyrkämä 2008, 195.) Oman sairautensa prosessinsa kuntoutusvaiheessa olevien nuorten toimijuudessa kykeneväisyys on mahdollista ymmärtää esimerkiksi oman sairauden tuomien rajoitteiden ja pelkojen kautta. Oma sairaus voi konkreettisesti estää nuorta osallistumasta työelämään haluamallaan tavalla tai rajoittaa toimintaa muuten, esimerkiksi herättämällä huolta ja epävarmuutta omaa jaksamista kohtaan. Toisaalta nuorten puheissa työpaikat ovat voineet myös lisätä kykeneväisyyttä tarjoamalla merkityksellistä tekemistä ja sosiaalisia suhteita. Myös työpajoihin osallistuminen on auttanut parantamaan luottamusta omaa osaamista kohtaan, mutta nuoret toivoisivat myös enemmän mahdollisuuksia tehdä palkallista, omaa koulutusta vastaavaa työtä, joka myös tunnustettaisiin paremmin niin tukijärjestelmissä kuin yhteiskunnassa yleisemminkin. Pienempi työaika voisi heidän mukaansa helpottaa huolta omasta jaksamisesta ja keventää siirtymistä kuntoutuksesta työelämään.

6 Johtopäätökset ja pohdinta

6.1 Tulosten erittely

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut nuorten työttömien työelämänäkökuilma ja niiden suhdetta toimijuuden käsitteeseen. Parhaimmillaan nuoren kokemukset omasta toimijuudesta voivat tarjota motivaatiota ja mahdollisuuksia suunnitella ja unelmoida tulevaisuudesta. Kokemus oman toimijuuden rajallisuudesta voi puolestaan saattaa nuoren ajattelemaan, että omat toiminnanmahdollisuudet työelämässä ovat vähäiset. Hyödyntäen menetelmänä teoria-ohjaavaa sisällönanalyysia ja teoriana Jyrkämän (2008) toimijuuden modaliteettiteoriaa, olen edellä olevissa analyysiluvuissa eritellyt systemaattisesti ryhmähaastatteluaineistostani nuorten työelämään kohdistuvaa toimijuutta. Seuraavaksi esittelen keskeisimmät havaintoni ja pohdintojani analyysista.

6.1.1 Huoli omasta jaksamisesta työelämässä

Ensimmäinen päähavaintoni liittyy nuorten kokemuksiin omasta jaksamisesta. Osa nuorista kertoi haluavansa työllistyä täysipäiväisesti tulevaisuudessa, mutta olevansa huolissaan omasta terveydestään ja jaksamisestaan. Keskusteluissa nuoret jakoivat ajatuksiaan työelämän nopeatempoisuudesta ja tehokkuudesta, joka aiheuttaa osalle nuorista huolia uupumuksesta. Siirtymää kuntouttavasta työtoiminnasta työelämään haluttiin myös pehmeämmäksi ja tukea jaksamiseen erityisesti silloin, kun on vasta siirtymässä kuntoutuksesta työelämään. Jyrkämän (2008, 196–197) mukaan toimijuutta voi olla myös tilannetta kohtaan heräävää kriittisyys ja tunne siitä, että on mahdollisuuksia toimia toisin. Osalla nuorista toimijuus näyttäytyi työttömyysaikana itselle sopimattomista töistä kieltäytymisenä, jota perusteltiin omasta jaksamisesta huolehtimisena. *Haluta*-modaliteetti kiteyttää halukkuuden osallistua toimintaan ja siihen liittyvät toiveet. Ajattelisin, että näitä ovat nuorten päätökset olla ottamatta vastaan

työtä, jota eivät aidosti halua tehdä. *Kyetä*-modaliteetti puolestaan liittyy fyysiseen jaksamiseen. Nuorten tietoisuus omista rajoista ja jaksamisesta näyttäytyy työn kuormittavuuden arvioimisena. Tämän lisäksi nekin nuoret, joille vaikutti olevan epäselvää, mitä he työelämältä haluaisivat, vaikuttivat kuitenkin jo tunnistaneen monia asioita, joita he eivät halunneet. Tällaisia asioita olivat muun muassa työntekijän itsestäänselvyytenä näkevä työnantaja, kiireeseen johtava liiallinen tehokkuus ja työ, joka ei vastaa omaa arvomaailmaa ja tue jaksamista.

Toimijuuteen liittyvät sekä yksilön omat, että ympäröivän yhteiskunnan arvot. Tutkielmassani käsittelemäni nuorten näkemykset omasta jaksamisesta työelämässä rinnastuvat kiinnostavasti aiemmin esittelemiini tutkimuksiin nuorten työelämäasenteista. Vuoden 2019 Nuorisobarometrista kävi ilmi, että työttömien nuorten työelämään liittyvät huolet liittyivät ensisijaisesti omaan jaksamiseen. Kaikista nuorista 37 prosenttia oli huolissaan loppuun palamisesta työelämässä. Niiden nuorten, jotka ottaisivat vastaan epämieluisaakin työtä työttömyyskorvauksen sijaan, jos siitä saatavat tulot olisivat yhtä suuret, määrä on tasaisesti laskenut eri Nuorisobarometreja verrattaessa. Suurin osa nuorista myös koki, että työttömiin suhtaudutaan Suomessa yleisesti alentavasti ja että työttömien työelämäosaaminen jää helposti jälkeen. (Haikkola & Myllyniemi 2020, 29–72.) Aineistoni ryhmäkeskusteluissa nuorilla oli kokemuksia alentavasta kohtelusta asioidessaan sosiaaliturvapalveluiden kanssa, keskustellessaan läheisten, kuten sukulaisten kanssa ja töitä hakiessaan. Tästä huolimatta moni nuorista kertoi suostuvansa ensisijaisesti tekemään omalle persoonalle ja elämäntilanteelle sopivia töitä. Tätä valintaa perusteltiin ensisijaisesti huolella omasta jaksamisesta, mikä näkyi myös Nuorisobarometrin vastauksissa.

6.1.2 Epävarmuus omasta osaamisesta

Toinen keskeinen havaintoni liittyy nuorten koulutukseen ja osaamistasoon. Ryhmäkeskusteluissa nuoret toivat toistuvasti esille epäilevänsä omaa osaamistaan paitsi ammatillisesti, myös itse työhaussa. Osa nuorista ei kokenut olevansa tarpeeksi hyviä hakemaan haluamiaan

työpaikkoja ja jättivät siksi myös yrittämättä. Huolet omasta osaamisesta eivät liittyneet pelkästään työnhakuun. Osa haastatelluista kertoi myös tietävänsä alan, jolle he haluaisivat, mutta kokivat oman osaamisensa ja pystyvyytensä olevan riittämättömiä. Opiskelupaikan hakemista estävät nuorten omat epäilyt siitä, pystyisivätkö he suorittamaan opintoja. Omaan osaamista siis pohdittiin ja siihen suhtauduttiin kriittisesti niin itse työntekoon ja -hakuun kuin myös opiskeluun liittyen. Omaan osaamiseen liittyvä kriittinen suhtautuminen heijastelee paitsi olemassa olevia tietoja ja taitoja, jotka ilmenevät toimijuudessa *osata*-modaliteetin kautta, mutta myös *tuntea*-modaliteetin muodossa yksilön omana arviona omasta pärjäävyydestä. Nämä ulottuvuudet liittyvät myös *voida*-modaliteettiin, joka pitää sisällään yksilön kokemia toiminnanmahdollisuuksia ja vaihtoehtoja. Yksilön arvioidessa oman osaamisen riittämättömäksi hän kokee myös omien toiminnanmahdollisuuksiensa kaventuneen.

Työttömien nuorten osaamiseen liittyvä huoli, joka oli nähtävissä sekä Nuorisobarometrin vastauksissa, että aineistoni ryhmäkeskusteluissa, on huomionarvoista. Ryhmäkeskusteluihin osallistuvat nuoret olivat kaikki mukana työllistymistä tukevista palveluista, joiden tarkoituksena on parantaa yksilön työllistymismahdollisuuksia. Silti nuoret ovat huolissaan jälkeen jäämisestä työelämätaitojen suhteen. Ryhmähaastatteluissa nuoret keskustelivat paljon työelämässä kerryttävistä tiedoista ja taidoista, joiden pelätään jäävän puutteellisiksi työttömyyden pitkittyessä. Tämän pelättiin vaikuttavan negatiivisesti omiin mahdollisuuksiin työllistyä. Aiemmin esittelemässäni Mäntynevan ja Hiilamon (2018) tutkimuksessa todettiin, että kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvat kokivat ongelmalliseksi sen, ettei toimintaan osallistuminen vaikuta itsessään parantavan mahdollisuuksia päästä palkkatöihin. Esimerkiksi työpajatoiminnan koettiin tarjoavan ensisijaisesti omaa hyvinvointia ja kuntoutusprosessia tukevia sosiaalisia suhteita ja taloudellista tukea, etenkin jos toimintaan osallistuminen on ollut yksilön oma valinta. Työelämätaitojen oppiminen sen sijaan ei vaikuttanut olevan merkittävässä osassa työpajatoimintaa tutkimukseen osallistuvilla. Oman tutkielmani aineiston haastatteluissa itsessään ei juurikaan keskusteltu itse työllistymistä edistävästä palveluista ja niiden vaikutuksista omiin toiminnanmahdollisuuksiin. Jäin pohtimaan, onnistuvatko nykyisenlaiset työllistymistä tukevat palvelut tarjoamaan tarpeeksi tukea omien työelämätaitojen kehittämiseksi. Työelämätaitojen opetteluun lisäksi voidaan kysyä, onko nuorilla esimerkiksi haasteita sanoittaa omaa osaamistaan, jos itse työkokemusta ei ole vielä kertynyt.

Nuorten työttömyysjaksojen merkityksellisyyttä työnhaussa on tutkittu ja havaittu, että pitkittyneet tai toistuvat työttömyysjaksot nuorena aikuisena vaikuttavat yksilön heikompaan työmarkkinakiinnittymiseen 32-vuotiaana. Sosiaalipsykologisilla tekijöillä, kuten muutoksilla itsetunnossa tai työelämäarvoissa, ei todettu olevan yhteyttä muuntavaa vaikutusta. Tutkimuksessa todetaan, että työttömien tutkimisen sijaan aiheellista voisi olla tarkastella enemmän työnantajien toimintaa rekrytoinnissa. (Krahn & Chow 2016.) Tätä näkemystä tukevat analyysissani esittelemäni nuorten kokemukset työnhakutilanteista, jossa he olivat joutuneet selittelemään työnantajille syitä työttömyysjaksonsa pituudelle. Voisi olla aiheellista tarkemmin tutkia, ovatko mahdollisesti pitkittyneet työttömyysjaksot ansioluettelossa todella rekrytoinnissa merkittävä tekijä. Tämä voisi antaa parempaa ymmärrystä siitä, miten työttömyysjaksot koetaan rekrytoinneissa ja miten työnhakijan tulisi tämän tiedon pohjalta valmistautua esimerkiksi työhaastatteluun. Tämän lisäksi koska toistuvat työttömyysjaksot vaikeuttavat myös myöhemmin elämässä työhön kiinnittymistä, tulisi kuntouttavan työtoiminnan paremmin tukea työelämätaitojen kehittämistä myös työttömyysaikana.

6.1.3 Toiveet työn mielekkyydestä ja koetut mahdollisuudet työelämässä

Kolmas ja viimeinen keskeinen havaintoni liittyy itse nuorten kokemuksiin ja odotuksiin työelämässä. Ryhmäkeskusteluista ilmeni, että nuorilla oli haaveita ja toiveita työelämän suhteen, mutta moni koki omien haaveidensa olevan ristiriidassa sen suhteen, mitä he kokivat, että heiltä odotettiin. Osa nuorista ajatteli, ettei esimerkiksi luoville aloille kannattaisi hakeutua, sillä heidän on annettu ymmärtää, että niillä menestyminen tai edes pärjääminen olisi hyvin haastavaa. Tulisi ennemmin suuntautua mahdollisimman vakaalle ja hyvätuloiselle työrintamalle, jossa työllistyisi varmasti. Sen sijaan, että olisi annettu nuorille toimijuutta vahvistavia viestejä, yhteiskunta on heikentänyt nuorten käsityksiä omista toiminnanmahdollisuuksista uravalintoihin liittyen. *Täytyä*-modaliteetti pitää sisällään niitä pakkoja, rajoitteita ja esteitä, jotka vaikuttavat yksilön toiminnanmahdollisuuksiin. Nuorten kokemukset, jotka

ovat lannistaneet heidän toiveitaan päästä haluamalleen alalle, heijastelevat *täytyä*-modaliteettiin kuuluvia pakkoja ja rajoitteita. Nämä asenteiden muodossa olevat rajoitteet ovat vaikuttaneet nuorten tuntemuksiin siitä, mitkä asiat yhteiskunnassa ja työelämässä ovat arvostettuja ja tavoittelemisen arvoisia. Tästä näkökulmasta *täytyä*-modaliteetti liittyy myös *tuntea*-modaliteettiin.

Toimijuutta rajoittavien työelämäasenteiden havaittiin toisinaan liittyvän esimerkiksi omiin vanhempiin. Nuoret vertailivat nykyistä työelämää ja omia mahdollisuuksiaan työllistyä vanhempiensa mahdollisuuksiin. Omat työllistymis- ja tienaamismahdollisuudet koettiin lähtökohtaisesti huonompina kuin omien vanhempien. Toisekseen osa nuorista tunnisti perineensä työelämään kohdistuvia arvoja ja asenteita vanhemmiltaan. Osa nuorista yhdisti tämän myös yleensäkin suomalaisiksi ajattelumalliksi. Siltalan (2013, 176–190) mukaan vanhemman sukupolven työelämäasenteissa korostuvat myös riippumattomuuden ihannointi ja näyttämisen tarve. Nuoret puolestaan arvostavat enemmän sisällöllistä mielekkyyttä ja mukavaa työilmapiiriä työssä. Nuorten kokemaa stressiä ovat kuitenkin lisänneet kiire, suorittaminen ja tehokkuus, jotka vaikeuttavat mielekkyyden kokemusten saavuttamista. Aineistoni ryhmähaastatteluissa moni nuorista koki mielekkyyden ja merkityksellisyyden kokemukset ensisijaisen tärkeiksi työelämässä. Oman tekemisen merkityksellisyyden koettiin suojaavan uupumiselta. Nuoret myös toivoivat mukavaa ja arvostavaa työilmapiiriä. Negatiiviset kokemukset aiemmista työnantajista ja kollegoista olivat ajaneet osan nuorista pohtimaan entistä tarkemmin, millaisissa työympäristöissä he haluaisivat työskennellä. Nuoret siis toivoivat työelämältä mielekkyyttä ja itselleen sopivia työolosuhteita, mutta osalle heistä oli myös annettu ymmärtää, ettei näiden toiveiden toteutuminen työelämässä välttämättä olisi todennäköistä. Tämän lisäksi nuoret kokivat, ettei yhteiskunta ollut tukenut heidän kokemuksiaan omasta pystyvyydestään työelämässä eli tukenut heidän toimijuuttaan.

6.1.4 Toimijuuden ajallisuus ja vuorovaikutuksellisuus

Analyysin perusteella nuorten toimijuudella on ajallisuus, jota voidaan tarkastella myös elämäntapa- ja toimijuuden näkökulmasta. Elämäntapa- ja toimijuudessa otetaan huomioon yksilön elämään liittyvien päätösten pitkäaikaisvaikutukset. Yksilön käsitykset omista mahdollisuuksistaan ja kyky tehdä päätöksiä vaikuttavat toiminnan motivaatioon. (Eteläpelto, Heiskanen & Collin 2011, 23–25.) Toisin sanoen nuorten ymmärrys nykytilanteestaan vaikuttaa siihen, millaisia mahdollisuuksia he tunnistavat itselleen tulevaisuudessa. Nuorten toimijuuden ajallisuus näkyi ryhmäkeskusteluissa muun muassa oman kuntoutusprosessin tunnistamisena ja ymmärtämisenä. Ne, jotka kokivat olevansa prosessissa vaiheessa, jossa pystyisivät ottamaan vastaan kokopäiväistä työtä, näkivät itsensä työelämässä piankin, jos sopivaa työtä löytyisi. Osalla nuorista taas puheeseen työelämästä liittyi enemmän ”sitten, kun joskus” -ajattelua, eli he kokivat oman työllistymisensä tapahtuvan joskus kauempana, määrittelemättömänä ajankohtana tulevaisuudessa. Monella nuorella ei myöskään ollut tarkkaa kuvaa siitä, millaista työtä he haluaisivat tehdä. Työhön ja sen tekemiseen liittyvät toiveet liittyivätkin enemmän työpaikan arvoihin, työilmapiiriin ja työn mielekkyyteen. Muutamilla haastatteluihin osallistuneilla nuorilla oli myös selkeä toive tulevaisuudesta, jossa he työllistäisivät itse itsensä. Siinä missä osalla nuorista oli pelkoja siitä, ettei oma osaaminen ja kokemus riitä työelämässä, osa koki, ettei omaa koulutusta ja osaamista vastaavaa työtä, jossa pääsisi näyttämään oman osaamisensa, tunnu löytyvän. Tällainen oma käsitys yksilön omasta kompetenssista voi myös vaikuttaa siihen, miten optimistisesti hän suhtautuu tulevaisuutensa esimerkiksi työmarkkinoilla.

Jyrkämän (2008, 196–197) mukaan toimijuus tulisi ymmärtää myös vuorovaikutuksena. Esimerkiksi ikääntyvillä saattaa olla tilanteita, joissa heidän toimijuutensa määrittyy oman lähipiirin kautta. Läheisten arviot yksilön toiminnanmahdollisuuksista, sekä esimerkiksi kyvykkyydestä tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä, voivat suoraan myös rakentaa tai rajoittaa tämän mahdollisuuksia tehdä valintoja. Toimijuus ei myöskään ole sama asia kuin aikaansaaminen, vaan myös tekemättä jättäminen voi olla toimijuutta. Toimijuutta voivat olla myös vastarinta tai tilanteeseen sopeutuminen. Aineistoni ryhmäkeskusteluissa nuorten toimijuus mää-

rittä toisinaan muiden ihmisten kautta. Nämä havainnot ovat samankaltaisia kuin Romakka-niemen (2010) masennuspotilaita käsittelevässä tutkimuksessa, jossa masennus ja siihen liit-tyvä paranemisprosessi rakentuivat paitsi yhteiskunnallisesti, myös sosiaalisesti potilaiden ar-jessa. Erilaiset sosiaaliset suhteet ja kanssakäymiset vaikuttivat siihen, millaisina yksilö näki ja koki omat toiminnanmahdollisuutensa ja kuntoutumisprosessinsa. Osa oman tutkielmani nuo-rista koki työttömyydestään huolimatta olevansa aktiivisia esimerkiksi harrastustensa kautta. He kuitenkin kokivat myös tulleen arvostetuksi työttömyydestään esimerkiksi keskuste-luissa omien sukulaistensa kanssa. Samalla nuoret myös itse arvostelivat itseään. Osa kuvaili kokeneensa itsensä yhteiskunnallisesti hyödyttömäksi ja jopa saamattomaksi jäädessään työ-elämän ulkopuolelle. Näiden arvioiden syytä ei aina tunnustettu, mutta usein nuoret kuvailivat niiden liittyvän nimenomaan oman lähipiirin asenteisiin. Toinen vuorovaikutustilanne, jossa nuorten työelämätoimijuutta rakennettiin, olivat keskustelut eri palveluiden, kuten TE-toimis-ton tai Kelan työntekijöiden kanssa. Palveluista oli saatu apua esimerkiksi terveydellisiin haas-teisiin, mutta nuorten omia toiveita työelämän suhteen oli myös arvosteltu. Omista tuista, työllistymissuunnitelmasta ja mahdollisesta kuntoutuksesta keskusteleminen antoivat nuo-rille käsityksiä siitä, mitä heidän tulisi työttömyysaikanaan tehdä ja miten työelämään tulisi pyrkiä osallistumaan.

6.2 Suositukset sosiaaliturvajärjestelmän ja nuorten polkuja tukevien politiik-katoimien kannalta

Seuraavaksi erittelen, millaisin toimin nuorten työllistymiseen liittyvää siirtymävaihetta voitai-siin mahdollisesti tulevaisuudessa helpottaa suhteessa tutkimukseni tuloksiin. Aineiston haas-tatteluihin osallistuneet nuoret ovat haastatteluhetkellä olleet mukana joko työelämävalmen-nuksessa, kuntouttavassa työtoiminnassa tai työkokeilussa. Näiden palveluiden tarkoituksena on tukea nuorten työllistymistä. Osa haastatelluista nuorista kuitenkin koki, ettei heillä ollut tarvittavaa osaamista pärjätäkseen työnhaussa, työelämässä tai opiskeluissa. Osa nuorista taas koki tehneensä paljon esimerkiksi palkattomia harjoitteluja ja työkokeiluja ja toivoivat jo osaamisensa riittävän palkallisen työn tekemiseen. Oman osaamisensa tunnistamisesta huo-limatta he eivät ole kyenneet löytämään oman alansa töitä. Kuten Mäntynevan ja Hiilamon

(2018) tutkimuksessakin todettiin, kuntouttava työtoiminta ei nykyisellään riittävästi edistä työttömien mahdollisuuksia työllistyä. Kyseiset palvelut vahvistavat toimintamahdollisuuksia esimerkiksi elämänhallintaan liittyen, mutta niiden toimivuutta työllistymisen tukena yksilön omien ehtojen mukaisesti tulisi arvioida tarkemmin.

Jotta nuorten hyvinvointia ja uralla etenemistä voitaisiin paremmin tukea, olisi mielestäni aiheellista tutkia heidän toimintamahdollisuuksiinsa vaikuttavia haasteita tulevaisuudessa vielä tarkemmin. Jatkotutkimuksissa voitaisiin tutkia työllistymistä tukevien palveluiden vaikutuksia nuorten näkemyksiin omasta pärjäävyydestä ja taidoista työelämässä. Tällaisen tutkimuksen kautta voitaisiin paremmin päästä käsiksi sellaisiin toimiin, jotka voisivat auttaa nuoria rakentamaan luottamusta itseensä ja omaan pärjäävyyteensä työmarkkinoilla, vaikka työkokemusta ei olisikaan ehtinyt vielä kertyä. Esimerkiksi juuri kuntouttavaa työtoimintaa on tutkittu sen työllistämisaikutuksen kautta ja todettu, että toimintaan osallistuminen ei juurikaan vaikuta työllistymisen todennäköisyyteen (Aho, Tuomala, Hämäläinen & Mäkiäho 2018, 57–59). Kun taas työpajatoimintaan osallistuneilta nuorilta on kysytty, mitä hyvää he ovat työpajatoiminnasta saaneet, useimmat kuvailivat kasvattaneensa esimerkiksi itsetuntemuksen ja sosiaalisten taitojen lisäksi opiskelu- ja työelämävalmiuksiaan. Opiskelu- ja työelämävalmiuksien parantumisen huomattiin jäsentäneen selkeämmin esimerkiksi opiskeluvaihtoehtoja ja innostaneen työelämään osallistumiseen. Työpajatoimintaan osallistumista puolestaan hankaloittivat omaan jaksamiseen ja voimavaroihin liittyvät haasteet. Parannusehdotuksina toiminnalta toivottiin myös enemmän yksilöllistä työvalmennusta ja haasteellisempia työtehtäviä. (Kinnunen 2021, 28–46.) Työllistymistä tukevien palveluiden toimivuutta tulisikin arvioida nuorten näkökulmasta tarkemmin. Tutkimustiedon pohjalta voitaisiin selvittää, vastaavatko palvelut nykyisenlaisinaan niihin haasteisiin, joita erityisesti uransa alkuvaiheessa oleva kohtaa.

Oman alan työtehtäviin käsiksi pääsemisen ja työttömyysaikana tarvittavan tuen kasvattamisen lisäksi nuoret toivoivat enemmän tunnustusta omalle työlleen, sillä sen todettiin lisäävän työn mielekkyyden kokemuksia. Tähän nuorten mukaan auttaisivat ensisijaisesti kiitoksen tai muun palautteen saaminen siitä mitä tekee sekä työstä saatava palkka. Yrityksiä ja organisaatioita tulisi rohkaista palkkaamaan enemmän nuoria myös palkalliseen harjoitteluun, etenkin jos nuori onnistuu osoittamaan oman osaamisensa alalla. Nuoret toivoivat saavansa olla ai-

dosti hyödyksi töissään, joten heille pitäisi myös pystyä tarjoamaan sopivasti haasteita ja vastuuta myös työkokeiluissa ja -harjoitteluissa. Yksi vaihtoehto oman osaamisen parantamiseen ja osoittamiseen sekä palkan saamiseen on oppisopimuskoulutus. Oppisopimuskoulutukseen yrityksiä rohkaistaan Suomessa tarjoamalla palkkatukea, joka yleensä on noin 30 prosenttia palkkakustannuksista. Palkkatuettu ajanjakso on kuitenkin enintään 12 kuukautta. Oppisopimuskoulutuksen lisäksi työttömällä työnhakijalla on mahdollisuus saada palkkatukea, jos esimerkiksi hänen osaamisensa ei aivan ole työhön vaadittavalla tasolla tai hänellä on tehtävissä selviytymiseen vaikuttava sairaus. (Työ- ja elinkeinopalvelut 2022.)

Ryhmähaastatteluissa nuoret kertoivat myös toivovansa sosiaaliturvajärjestelmältä joustavuutta tunnistaa muitakin yhteiskunnallisia osallistumisen muotoja kuin kokopäiväisen työn tekeminen. Monella haastatteluihin osallistuvalla nuorella oli halukkuutta olla yhteiskunnallisesti hyödyksi ja ansaita palkkaa, vaikkei oma kuntoutumisprosessi sallinut vielä kokopäiväisen työn tekemistä. He myös toivoivat parempia mahdollisuuksia osallistua työelämäänsä mahdollisesti pitkänkin työttömyysjakson jälkeen ensin pehmeämmin kokopäiväisen työn sijaan. He kokivat, että työllistymispalvelut ja sosiaaliturvajärjestelmä eivät tue tai rohkaise hakeutumaan esimerkiksi osa-aikatyöhön, minkä osa nuorista olisi kokenut itselleen hyvänä vaihtoehtona työllistyä. Osa nuorista koki, että osa-aikatyön tekeminen olisi heille sopivin vaihtoehto, mutta eivät nähneet sen olevan realistista tai järkevää taloudellisesti. Lisäksi he kokivat tukiensa kärsivän merkittävästi osa-aikatyön tekemisestä. Sosiaaliturvalta he toivoivat ennen kaikkea selkeyttä ja joustavuutta tukijärjestelmiin. Suomessa tukijärjestelmää on tehty joustavammaksi muun muassa sovitellun työttömyysetuuden muodossa. Soviteltua työttömyysetuutta on mahdollista saada, jos osa-aikatyössä tehty työaika on enintään 80 prosenttia koko-aikatyön ajasta. Osa-aikaisen työn yhdistäminen työttömyysturvaan on siis joustavaa, toisin kuin nuoret haastatteluissa kuvailivat. Kyse etuusjärjestelmän piirteiden kohdalla on niin sanotusta informaatioloukusta (Harju ym. 2019). Osa-aikatyön tekeminen vaikuttaa tukiin, mutta näiden yhdistäminen on oletettua joustavampaa. Järjestelmää on myös tehty joustavammaksi esimerkiksi vuonna 2019 nopeuttamalla tukien käsittelyä siirtymällä uuden tulosrekisterin suoraviivaiseen hyödyntämiseen ja niin sanottuun maksuperusteiseen sovitteluun. Näin etuuden maksun ei enää pitäisi jäädä kiinni tai myöhästyä esimerkiksi puuttuvan palkkakuitin vuoksi. (Kela 2021; Elämässä.fi 2021.)

Työttömyysturvalain (2002/1290) mukaan työttömyysetuuden saamiseksi työttömän työnhakijan velvollisuutena on hakea aktiivisesti työtä ja koulutusta. Myös osa-aikaisen työn vastaanottaminen ja sen yhteydessä sovitellun työttömyysetuuden saaminen edellyttävät kuitenkin, että työnhakija jatkaa myös kokoaikaisen työn etsimistä. Tällaisten työttömän työnhakijan velvollisuuksien tunteminen ja noudattaminen on etenkin nuorille haasteellista. Aiemmasta tutkimuksesta tiedetään, että nuoret epäonnistuvat harmillisen usein näiden velvoitteiden täyttämässä. Tällöin heille aiheutuu karensseja, mikä voi heikentää kiinnittymistä yhteiskuntaan ja motivaatiota hakea työtä. (Aho, Pitkänen & Vanttaja 2012; Palola, Hannikainen-Ingman & Karjalainen 2012.)

Sovitellun työttömyysetuuden ja osa-aikatyön velvoittavuus saattavat olla syynä sille, miksi nuoret kokevat jääneensä ilman osa-aikaiseen työhön kannustamista työllistymispalveluiden piirissä. Työttömyysturvan ehtona on siis myös lain silmissä kokopäiväinen työllistyminen. Tämä on sikäli ymmärrettävää, että tuen merkitys työttömyysetuutena muuttuisi, jos kaikkien osa-aikaista työtä tekevien olisi mahdollista saada soviteltua työttömyysetuutta ilman aikomusta hakeutua kokopäiväiseen työhön. Jäin pohtimaan, onko sovitellun työttömyysetuuden mahdollisuutta onnistuttu kyllin selkeästi tarjoamaan nuorille, jotka ovat työttömyysaikaan pohtineet osa-aikatyön tekemistä, vai onko nuorille palveluihin hakeutuessaan pyritty ensisijaisesti suoraan löytämään vain kokopäiväistä työtä. Suomessa työttömyysturvaan liittyvä velvoittavuus nojaa vahvasti kannustinnäkökulmaan, jonka mukaan sosiaaliturvan kannattaa olla sitä vahvemmin velvoittavaa, mitä enemmän henkilön nähdään voivan vaikuttaa omaan asemaansa työmarkkinoilla (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022a). Tarjoamalla riittävästi tietoa esimerkiksi juuri sosiaaliturvan tarjoamista mahdollisuuksista vältetään informaatioloukku ja varmistetaan, että nuorella itsellään on mahdollisimman selkeä käsitys omista toiminnanmahdollisuuksistaan.

Oikeanlaisen tuen tarjoaminen voisi auttaa myös erityisesti jaksamisensa kanssa kamppailevia nuoria. Nuorilla voi palveluihin hakeutuessaan olla monenlaisia elämäntilanteita ja polkuja liityksen koulutukseen ja työntekoon. Analyysin perusteella työllistymistä tukevia palveluja pitäisi kehittää paremmin nuorten tarpeita palveleviksi siten, että ne onnistuisivat tunnistamaan ja tukemaan nuorten jo olemassa olevan osaamisen esille tuomista ja kehittämistä. Mikäli nuori

on vielä epävarma siitä, millaiset asiat häntä työelämässä kiinnostavat, tulisi palveluiden pyrkiä tukemaan ja auttamaan näiden asioiden löytämisessä. Suomessa nuorten työllistymistä ja koulutukseen hakeutumista on pyritty helpottamaan muun muassa Ohjaamo-toiminnan kautta. Ohjaamo tarjoaa alle 30-vuotiaille matalan kynnyksen mahdollisuuden saada henkilökohtaista tukea, tietoa ja ohjausta omaan urapolkuun ja esimerkiksi erilaisiin tukijärjestelmiin liittyen. Ohjaamon palveluiden hyödyntäminen ei vaadi esimerkiksi ajanvarausta tai käsitystä siitä, millaista apua tarkalleen tarvitsee. (Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus 2022.)

Ohjaamot tarjoavat yhden väylän nuorille saada apua esimerkiksi tukijärjestelmiin tai omiin uravalintoihin liittyvissä kysymyksissä. Suhteessa TE-toimiston palveluihin Ohjaamosta on mahdollista saada nopeampaa apua ja neuvontaa etenkin työllistymisprosessin alkuvaiheessa. Ohjaamoon hakeutuvat nuoret ovat usein asiakkaina samanaikaisesti myös TE-palveluissa, mutta saavat TE-palveluita monipuolisemmin ja useammin tukea Ohjaamosta. Ohjaamon palveluita onkin kuvattu paremmin nuoria ”kannatteleviksi” palveluiksi. Ohjaamoiden toimintaa voidaan ymmärtää väylänä nuoren ja esimerkiksi juuri TE-palveluiden välillä, sekä myös laajempaa tukena työllistymisprosessissa. (Valtakari ym. 2020, 56–65.) Ohjaamo-toiminta siis tarjoaa yhden mahdollisuuden helpottaa nuorten haasteita tukijärjestelmien ja urapohdintojen kanssa.

Moni nuorista koki myös tullessaan arvostelluksi työttömyytensä vuoksi Kelan ja TE-palveluiden henkilökunnan kanssa asioidessaan. Nuorille pitäisi pyrkiä tarjoamaan myös sosiaaliturvan palveluissa enemmän tukea ja tietoa itselle sopivan työllistymistavan löytämiseksi. Nuoret kokivat tukijärjestelmän sekavaksi ja joillakin se saattoi jopa olla esteenä tuen piiriin pääsemiseksi. Vuoden 2022 sosiaaliturvakomitean sosiaaliturvan monimutkaisuutta käsittelevässä ongelmaraportissa on ehdotettu, miten järjestelmiä voisi selkiyttää. Yhtenä ongelmana tunnistetaan palveluiden liiallinen haarautuminen, joka toisinaan johtaa asiakkaan asioimiseen useissa eri palveluissa. Aina ei myöskään ole selvää, minkä organisaation palvelujen piiriin asiakkaan tulisi kuulua. Ratkaisuksi tähän ongelmaan on ehdotettu paitsi viranomaisten toiminnan parempaa koordinoimista, myös palvelujen digitalisaation edistämistä. Raportissa esitettiin, että tulevaisuudessa tulisi esimerkiksi pystyä hakemaan useaa eri tukea samalla lomakkeella. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022b, 9–11.) Osa ryhmähaastatteluihin osallistuneista

nuorista eivät kokeneet tulleen kohdatuiksi yksilöinä TE-toimiston tai Kelan kanssa asioidessaan. Palvelujen parempi koordinointi ja yhteistyö voisi tarjota palveluille parempia mahdollisuuksia tarjota yksilöllistä apua nopeammin myös niille asiakkaille, jotka esimerkiksi tarvitsisivat useampaa tukea yhtäaikaisesti. Tämä veisi myös niitä palveluita, joissa asioinnin aineistoni nuoret ovat kokeneet haastavaksi, lähemmäs Ohjaamon toiminnassa tähän mennessä kiitellyjä ominaisuuksia, kuten mahdollisuutta saada useaan ongelmaan apua samasta paikasta nopeasti.

6.3 Tutkielman eettiset näkökohdat ja arviointi

Lopuksi käsittelen vielä tutkielmani eettisiä näkökohtia ja arvioin sen luotettavuutta. Hyvän tieteellisen käytännön periaatteisiin kuuluu, että tutkimuksessa noudatetaan tiedeyhteisössä tunnustettuja toimintatapoja, joita ovat rehellisyys, yleinen huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja niiden esittämisessä sekä tutkimuksen arvioinnissa (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2013). Eettiseen tutkimustyöhön liittyy myös tutkimusaineiston vastuullinen käsittely (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019). Olen saanut käyttöluvan tutkielmani aineistoon Yhteiskuntatieteelliseltä tietoarkistolta (FSD) ja olen tutkielmanprosessini ajan säilyttänyt aineistoa salasanan takana yliopiston palvelimella. Tutkielman valmistuttua poistan aineiston palvelimelta.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan tarkastella esimerkiksi *uskottavuuden*, *vastaavuuden* ja *tutkimustilanteen arvioinnin* näkökulmista. *Uskottavuudella* tarkoitetaan esimerkiksi tutkimusaineiston todenmukaisuutta ja sen soveltuvuutta tutkimuskysymyksen tarkasteluun. *Vastaavuudella* puolestaan tarkoitetaan tutkijan tuottamien rekonstruktioiden vastaavuutta esimerkiksi haastateltavien alkuperäisiin rekonstruktioihin. Siinä siis arvioidaan, miten hyvin tutkija on onnistunut ymmärtämään tutkimukseen osallistuneiden alkuperäisten puheenvuorojen sisältöjä ja tulkitsemaan niitä. *Tutkimustilanteen arvioinnissa* pohditaan aineistonkeruutilannetta ja sen mahdollisia vaikutuksia tutkimuksen luotettavuuteen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 119–124.)

Olen tutkielmassani tehnyt systemaattisen analyysin, minkä tavoitteena on ollut tuoda esille nuorten näkökulmia mahdollisimman objektiivisesti. Tästä huolimatta laadulliseen tutkimukseen ja sisällönanalyysin menetelmään ja raportoimiseen liittyy paljon tutkijan toimintaan liittyvää vastuuta. Ne nuorten näkemykset, jotka tutkielmassani olen aineistosta tuonut esiin, ovat minun valitsemiani. Toimijuuteen liittyvät näkökulmat ja muutenkin nuorten antamien vastausten analysoiminen on myös hyvin tulkinnallista ja niin ovat myös niistä muodostamani päätelmät. Käyttämällä suoria lainauksia aineistostani ja kuvailemalla puheenvuorojen konteksteja olen kuitenkin pyrkinyt mahdollistamaan tutkielmani lukijalle omien tulkintojen muodostamisen ja vastaavasti omien tutkimuksellisten tulkintojeni arvioimisen.

Tutkimusprosessia kuvailemalla voidaan perustella tutkimuksessa muodostettuja johtopäätöksiä (em. 124). Analyysiprosessini on kuvattuna tutkielmani luvussa 4. En ole itse ollut keräämässä tutkielmani aineistoa, minkä vuoksi en ole voinut kuvata tutkielmassani aineistonkeruuta koskevaa prosessia ja siihen kytkeytyviä valintoja. Tästä seuraa, että en itse ole ollut paikalla esimerkiksi tulkitsemassa erilaisia äänenpainoja tai fyysisiä eleitä haastattelutilanteissa. Tutkielmani *uskottavuuteen* ja valitsemani aineiston soveltuvuuteen voidaan nähdä vaikuttavan myös se, ettei aineistoa ole alun perin kerätty juuri tämän tutkielman tarpeisiin ja tutkimuskysymyksen tarkasteluun. Koen tämän näkyvän esimerkiksi haastatteluiden kysymyksenasetteluissa, jotka eivät aina itsessään suoraan ohjanneet keskusteluihin osallistuneita keskustelemaan tutkielmani kannalta olennaisista teemoista. Koen tämän osittain kuitenkin myös aineiston vahvuutena, sillä paitsi että osa kysymyksistä suoraan käsitteli juuri työelämää ja siihen liittyviä käsityksiä, mahdollisti se myös näiden teemojen tarkastelemisen myös sellaisten kysymysten yhteydessä, jotka eivät niitä suoraan käsitelleet. Koen siis haastatteluiden olleen paitsi tarpeeksi vapaamuotoisia ja keskustelua mahdollistavia, myös keskustelua innoittavia niin, että nuorten oli mahdollista pohtia itseään mietityttäviä aiheita erilaisista kysymysten tarjoamista näkökulmista. Näin kysymysten monipuolisuus onnistui mielestäni parhaimmillaan syventämään keskustelua myös jo aiemmin keskusteluissa käsiteltyjen aihepiirien osalta.

Kuten luvussa 4.3 toin esiin, ryhmähaastattelu aineistonkeruun muotona asettaa myös omat haasteensa sille, miten todenmukaisia nuorten antamat näkemykset ovat, kun ne on annettu

ryhmäkeskustelutilanteessa. Näitä asioita on mahdollista tarkastella *tutkimustilanteen arvioinnin* näkökulmasta. Voidaan esimerkiksi pohtia, oliko kaikilla ryhmähaastatteluun osallistuneilla yhtäläiset mahdollisuudet osallistua keskusteluun, eli oliko keskustelu tasapainoista. Uskalsivatko kaikki ilmaista aitoja mielipiteitään, vaikka ne olisivat eronneet muiden ryhmäläisten esittämistä näkemyksistä? Litteraattien perusteella arvioin itse keskusteluiden olleen riittävän tasapainoisia, vaikka kaikki nuoret eivät kaikkiin kysymyksiin vastanneetkaan. Tutkielmaan osallistunut määrä nuoria on myös vain kourallinen kaikista työttömistä nuorista Suomessa. Tuloksista siis ei pystytä muodostamaan varmaa, yleispätevää kuvaa työttömien nuorten työelämänäkökuilista.

Tavoitteenani oli tutkielmassani tarkastella, miten toimijuus näyttäytyy työttömien nuorten puheessa työelämästä. Vaikka tutkielmassani on nähtävissä monenlaista haasteellisuutta, koen sen silti tuoneen nuorten näkemyksiä ja toimijuutta teoriaohjaavan analyysin avulla näkyviin. Halusin tutkielmani avulla tarkastella, miten nuoret itse kokevat oman asemansa ja millaisia haasteita oman paikan löytämiseen työelämässä voi liittyä. Tutkielmani tulokset olivat osittain erilaiset kuin odotin. Ajattelin nuorilla voivan olla haasteita hahmottaa omia kiinnostuksenkohteita työelämässä sekä löytää itselle ja omalle jaksamiselle sopivaa työtä. Nuoret kuitenkin kamppailivat odottamaani enemmän omien toiveidensa ja yhteiskunnan asettamien odotusten välisessä ristiriidassa. Samankaltaisiin tuloksiin on päädytty myös esimerkiksi työttömien nuorten työelämäarvoja tarkastelevassa tutkimuksessa (vrt. Hirvilammi, Väyrynen, Stamm, Matthies & Närhi 2019). Nuorten toimijuus rakentui tutkielmassani monipuolisesti eri modaaliteeteissa, kuten erilaisten pakkojen ja rajoitteiden sekä omien tunteiden ja tietojen kautta. Toimijuuteen vaikuttivat myös ajalliset ja vuorovaikutukselliset ulottuvuudet, jotka näkyivät aineistossa esimerkiksi yksilön käsityksinä omasta tulevaisuudesta työelämässä sekä arjessa käytyinä keskusteluina työttömyydestä.

Koin toimijuuden käsitteenä avaavan tässä tutkielmassa hyödyllisiä näkökulmia nuorten työelämänäkemyksiin. Toimijuuden käsitettä ja teorioita voitaisiin mielestäni soveltaa jatkossa myös esimerkiksi työllistymispalveluita ja -toimia tarkasteltaessa niiden käyttäjän näkökulmasta. Toimijuuden käsitteen avulla on mahdollista päästä lähemmäs yksilöitä motivoivia asioita, jotka tunnistamalla voitaisiin toivottavasti ohjata työuran alussakin olevia nuoria heille

itselleen sopivampiin työtehtäviin tai kuntouttavaan toimintaan. Jotta nuorten toiminnanmahdollisuuksia voitaisiin lisätä, tulisi selvittää, millaiset tekijät vaikuttavat heidän mielestään toiminnan merkityksellisyyteen. Tutkielman perusteella toimijuus muotoutuu nuorten elämässä vuorovaikutuksellisesti ja osittain myös yhteiskunnan rakenteiden kautta. Yhteiskunnallisella tasolla olisi hyvä käydä enemmän keskustelua siitä, miten näitä nuoria voitaisiin tukea ja heidän toiveitaan kunnioittaa enemmän, jotta he saisivat lisää mahdollisuuksia toimia elämässään toivomallaan tavalla, yhteiskunnan hyväksymänä. Tällä tutkielmalla toivon nostaneeni esiin laadullisen tutkimuksen tarpeellisuuden NEET-statuksella olevia nuoria tutkittaessa. Kuten jo johdannossa totesin, nuoruus elämänvaiheena on monivivahteinen ja toisinaan voimakastakin vaihtelevuutta sisältävä elämänvaihe, eikä nuoria tulisi ajatella liian yhteneväisenä, samoin ajattelevana ryhmänä. Tutkimuksella eri nuorten ryhmistä voidaan kehittää paremmin eri elämävaiheissa olevia yksilöitä tukevia järjestelmiä yhteiskunnassa.

Lähteet

Aho, Simo & Pitkänen, Sari & Vanttaja, Markku (2012) *Nuorten työmarkkinatukioikeus ja koulutukseen hakeutuminen. Työmarkkinatuen saamisen edellytyksenä olevan kouluttautumisvelvoitteen arviointitutkimus*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 3/2012.

Aho, Simo & Tuomala, Juha & Hämäläinen, Kari & Mäkiäho, Ari (2018) *Työvoimapaalvelujen kohdistuminen ja niihin osallistuvien työllistyminen*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 19/2018.

Bamming, Ruth & Hilpinen, Merja (2018) *Työpajatoiminta 2018 – Valtakunnallisen työpajajävelyn tulokset*. <https://www.avi.fi/documents/10191/13272028/Ty%C3%B6pajatoiminta+2018+-+LSSAVI/> Aluehallintovirastojen julkaisuja 72/2019.

Crocker, David A. & Robeyns, Ingrid (2009) *Capability and Agency*. Teoksessa Christopher W. Morris (toim.) Amartya Sen. Cambridge University Press, 60–84.

Elämässä.fi (2021) *Palkkaa ja päivärahaa*. <https://erikoisartikkeli.fi/elamassa/osa-aikatyo-ja-soviteltu-tyottomyysetuus/>. Viitattu 24.2.2022.

Eteläpelto, Anneli & Heiskanen, Tuula & Collin, Kaija (2011) *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa*. Helsinki: Aikuiskasvatuksen tutkimusseura.

Gissler, Mika & Larja, Liisa & Merikukka, Marko & Paananen, Reija & Ristikari, Tiina & Törmäkangas, Liisa (2016) *NEET-indikaattori kuvaa nuorten syrjäytymistä*. Tieto & Trendit, 2. <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2016/neet-indikaattori-kuvaanuorten-syrjaytymista/>

Haikkola, Lotta & Myllyniemi, Sami (toim.) (2020) *Hyvää työtä! Nuorisobarometri 2019*. Painotalo Varteva.

Harju, Jarkko & Kanninen, Ohto & Karhunen, Hannu & Kosonen, Tuomas & Matikka, Tuomas & Verho, Jouko (2019) *Sosiaaliturvan byrokraatialoukut: Suunnitelma satunnaistetusta kenttäkokeesta*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 25/2019.

Heikkilä, Riie (2008) *Puhuva ryhmä - Esimerkkitapaus ryhmähaastattelun käytöstä sosiaaliteollisessä tutkimusasetelmassa*. Sosiologia 4/2008, 292–305.

Hiilamo, Heikki (2018) *Osallistumistulo kannustaisi nuoria opiskeluun*. Aikuiskasvatus, 38(2), 148–155. <https://doi.org/10.33336/aik.88336>

Hirvilammi, Tuuli & Matthies, Aila-Leena (2016) *Työttömien nuorten näkemyksiä työstä, toimeentulosta ja hyvinvoinnista 2016* (sähköinen tietoarkisto). Versio 1.0 (2020-06-03). Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto (jakaja). <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3375>

Hirvilammi, Tuuli & Väyrynen, Marianne & Stamm, Ingo & Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2019) *Reflecting on Work Values with Young Unemployed Adults in Finland*. Nordic journal of working life studies 9:2, 87–104.

- Hult, Marja & Saaranen, Terhi & Pietilä, Anna-Maija (2016) *Työttömien kokemuksia terveydestä ja hyvinvoinnista: haastattelututkimus*. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 53 (2): 108–118.
- Hämäläinen, Kari & Hämäläinen, Ulla (2012). *Matkalla maailmalle: nuorten työttömyyden esiintyvyys ja kesto*. Työpoliittinen Aikakauskirja 2012 (2), 6–18.
- Hämäläinen, Ulla & Tuomala, Juha (2013) *Faktaa nuorisotyöttömyydestä*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/148916/vatt_policybrief_22013.pdf/vatt_policybrief_22013.pdf?t=1468243383000. Viitattu 13.3.2021.
- Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (2000). *Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen*. Teoksessa Vilma Hänninen; Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print, 141–156.
- Jyrkämä, Jyrki (2008) *Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä - hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehyykseksi*. Gerontologia 4/2008: 190–203.
- Kela (2019) *Mielenterveyden häiriöt vievät yhä useamman nuoren pois työelämästä*. <https://tutkimusblogi.kela.fi/arkisto/5001> Viitattu 8.3.2021.
- Kela (2021) *Soviteltu työttömyysetuus*. <https://www.kela.fi/soviteltu-tyottomyysetuus>. Viitattu 24.2.2022.
- Kinnunen, Riitta (2021) *”Pystyn asioihin, joihin en uskonut pystyväni” Työpajatoiminnan valtakunnalliset Sovari 2020-tulokset*. https://www.intory.fi/app/uploads/2021/09/sovari_valtakunnallinen_raportti_2020_tyopajat_valmis-2.pdf.
- Kokkolan yliopistokeskus Chydenius (2020) *ECOSOS-tutkimushanke*. <https://www.chydenius.fi/fi/sosiaalitieteet/tutkimus/ecosos-2/ecosos-tutkimushanke>. Viitattu 10.11.2020.
- Loyal, Steven (2003) *The Sociology of Anthony Giddens*. London: Pluto Press.
- Krahn, Harvey & Chow, Angela (2016) *Youth Unemployment and Career Scarring: Social-psychological Mediating Effects?* Canadian Journal of Sociology. Vol. 41:2.
- Lähteenmaa, Jaana (2016) *Nuorten yhteisötakuun kompuroivat alkumetrit ja laahaavat jatkoaskeleet*. Nuorisotutkimusseura RY, Nuorisotutkimusverkosto. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/tiedostot/nakokulma22_nuoruus_hallitusohjelmassa.pdf.
- Mäkinen, Jarkko & Rinne, Risto & Olkinuora, Erkki, et al. *Elinkautisesta työstä elinikäiseen opimiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus; 2006.
- Mäntyneva, Päivi & Hiilamo, Heikki (2018) *Osallisuuden ja osattomuuden dynamiikka työtoiminnassa. Etnografinen tutkimus kolmella kuntouttavan työtoiminnan kentällä*. Yhteiskuntapolitiikka 83 (2018): 1.

Mäntyneva, Päivi & Isola, Anna-Maria (2019) *Toimintamahdollisuuksien avaruus ja toimijuiden suunnat kuntouttavassa työtoiminnassa*. Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti, 27(3), 246–263. <https://doi.org/10.30668/janus.70286>

Nikunen, Minna & Korvajärvi, Päivi (2020) *Being positive, being hopeful, being happy: Young adults reflecting on their future in times of austerity*. European Journal of Cultural Studies: 1–19.

Notkola, Veijo & Pitkänen, Sari & Tuusa, Matti & Ala-Kauhaluoma, Mika & Harkko, Jaakko & Korkeamäki, Johanna & Lehikoinen, Tuula & Lehtoranta, Pirjo & Puumalainen, Jouni & Ehrling, Leena & Hämäläinen, Juha & Kankaanpää, Eila & Rimpelä, Matti & Vornanen, Riitta (2013) *Nuorten syrjäytyminen - Tietoa, toimintaa ja tuloksia?* Eduskunnan Tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013. https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/trvj_1+2013.pdf

Nätkin, Ritva (2016) *Onko maallamme malttia integroida nuoret?* Teoksessa Halmetoja, Antti & Koistinen, Pertti & Ojala, Satu (toim.) *Sosiaalipolitiikan lumo*. Tampere University Press: Tampere, 74–83.

Palola, Elina & Hannikainen-Ingman, Katri & Karjalainen, Vappu (2012) *Nuoret koulutuspuodokaat sosiaalityön asiakkaina. Tapaustutkimus Helsingistä*. Raportti 29/2012. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.

Pietilä, Ilkka (2017) *Ryhmäkeskustelu*. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Osuuskunta Vastapaino, 88–105.

Pyöriä, Pasi (2020) *Nuorten palkansaajien työurat ovat vakautuneet*. Teoksessa Satu Ojala & Pasi Pyöriä (toim.) *Pirstoutuvatko työurat? Teollisuusalat talouden ja teknologian murroksissa*. Tampere University Press, 116–118.

Romakkaniemi, Marjo (2010) *Toimijuus masennuksen sosiaalisuutta jäsentämässä*. Janus 18 (2): 137–152.

Sandberg, Erja & Löfstedt, Jan & Rouvinen, Johanna & Jokinen, Sari & Nordlund-Spiby, Rut & Valkeinen, Heli (2018) *Toimintakyvyn arviointi 16–29-vuotiailla NEET-nuorilla*. Teoksessa *Kuntoutusta kehittämässä 3*. Helsinki: Kela.

Sen, Amartya (2009) *The Idea of Justice*. Lontoo: Penguin Books.

Siltala, Juha (2013) *Nuoriso - mainettaan parempi? Nykynuorten sopeutumiskäsitteet historiassa*. Helsinki: WSOY.

Silvasti, Tiina (2014) *Sisällönanalyysi*. Teoksessa Ilmo Massa (toim.) *Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus Oy, 33–48.

Sipilä, Noora & Kestilä, Laura & Martikainen, Pekka (2011) *Koulutuksen yhteys nuorten työttömyyteen - Mihin peruskoulututkiminto riittää 2000-luvun alussa?* Yhteiskuntapolitiikka 76:2, 121–134.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2020) *Kuntouttava työtoiminta*. <https://stm.fi/kuntouttava-tyotoiminta>. Viitattu 25.11.2020.

Sosiaali- ja terveysministeriö a. (2022) *Sosiaaliturvan valinnat ja peruseriaatteet. Sosiaaliturvakomitean raportti*. Helsinki: Sosiaaliturvakomitean julkaisuja 2022:5.

Sosiaali- ja terveysministeriö b. (2022) *Sosiaaliturvan monimutkaisuus. Sosiaaliturvakomitean ongelmaraportti*. Helsinki: Sosiaaliturvakomitean julkaisuja 2022:1.

Tani, Sirpa & Kiilakoski, Tomi & Honkatukia, Päivi (2019) *Toimintavalmiusajattelu nuorisotyön, kasvatuksen ja opetuksen kentillä: kokonaisvaltainen näkökulma nuorten hyvinvoinnin edistämiseen?* *Kasvatus & aika* 13 (3), 4–25.

Tilastokeskus (2012) *Työvoimatutkimuksen keskeiset käsitteet ja määritelmät*. https://www.stat.fi/til/tyti/2011/15/tyti_2011_15_2012-11-06_kat_005_fi.html. Viitattu 14.11.2020.

Tilastokeskus (2016) *Nuorten vaihtelevat elämäntilanteet haastavat työttömyyden mittaamista*. *Tieto & Trendit*. Viitattu 13.3.2021. <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2016/nuorten-vaihtelevat-elamantilanteet-haastavat-tyottomyyden-mittaamista/>

Tilastokeskus (2021) *Työllisyys kääntyi laskuun vuonna 2020*. Viitattu 13.3.2021. https://www.stat.fi/til/tyti/2020/13/tyti_2020_13_2021-03-04_tie_001_fi.html

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta TENK (2013) *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Helsinki. https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Tutkimuseettinen neuvottelukunta TENK (2019) *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf

Työ- ja elinkeinoministeriö (2015) *Nuorisotakuu-työryhmän loppuraportti ja suositukset jatko-toimiksi*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 19/2015. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74962/TEMjul_19_2015_web_19032015.pdf.

Työ- ja elinkeinopalvelut a. (2020) *Nuorisotakuu*. <https://www.te-palvelut.fi/te/fi/tyonhakkijalle/nuoret/nuorisotakuu/index.html>. Viitattu 14.11.2020.

Työ- ja elinkeinopalvelut b. (2020) *Valmennukset*. <https://www.te-palvelut.fi/te/fi/erikoissivut/valmennukset/index.html>. Viitattu 26.11.2020.

Työ- ja elinkeinopalvelut c. (2020) *Työkokeilun käytännöt ja säännökset*. https://www.te-palvelut.fi/te/fi/erikoissivut/kaytannot_ja_saannokset/index.html. Viitattu 26.11.2020.

Työ- ja elinkeinopalvelut (2022) Palkkatuen kesto ja määrä. <https://www.te-palvelut.fi/fi/tyonantajalle/loyda-tyontekija/palkkatuki/palkkatuki-kesto#Palkkatukioppisopimus-koulutukseen>. Viitattu 18.3.2022.

Työttömyysturvalaki 2002. 4:1 § (28.12.2018/1314) *Oikeus soviteltuun työttömyysetuuteen*. Viitattu 18.2.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290#O1L4P1>.

Valtakari, Mikko & Arnkil, Robert & Eskelinen, Juha & Mayer, Minna & Nyman, Juho & Sillanpää, Keimo & Spangar, Timo & Ålander, Tommi & Yli-Koski, Maria (2020) *Ohjaamot – monialaista yhteistyötä, vaikuttavuutta ja uutta toimintakulttuuria*. Helsinki: Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisuja 2020:13.

Valtonen, Anu (2005) *Ryhmäkeskustelut - millainen metodi?* Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Osuuskunta Vastapaino, 185–201.

Välimaa, Outi (2010) *Kategoriat ongelman selontekoina - Pitkäaikaistyöttömyydestä neuvottelemisen ja sen rakentuminen haastattelupuheessa*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

Väänänen, Ari & Smedlund, Anssi & Törnroos, Kaisa & Kurki, Anna-Leena & Soikkanen, Antti & Panganniemi, Nina & Toppinen-Tanner, Salla (2020) *Ajattelu- ja toimintatapojen muutos*. Teoksessa Lauri Kokkinen (toim.) *Hyvinvointia työstä 2030-luvulla*. Skenaarioita suomalaisen työelämän kehityksestä. Tampere: PunaMusta Oy, 11–27.